

Ἀξιολόγησις καὶ προοπτικαὶ τοῦ 30ετοῦς Διεθνοῦς Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν (1981-2011)

ΔΙΑΚ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΕΪΜΑΡΗ*

Τὸ 2011, ὅτε ἐπραγματοποιήθη μεταξὺ 31^{ης} Μαΐου καὶ 7^{ης} Ἰουνίου εἰς Βυττεμβέργην Γερμανίας ἢ 15^η Ὀλομέλεια¹ τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, σηματοδοτεῖ τὴν συμπλήρωσιν 30 ἐτῶν συνεχοῦς θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Λουθηρανῶν.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπετείου ταύτης ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως² τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Διαλόγου (Esroo Φιλλανδίας, 1981 - Wittenberg Γερμανίας, 2011), κατὰ τὴν

* Ὁ π. Θεόδωρος Μεϊμάρης εἶναι Τριτεύων τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων, διδάτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ὁρθόδοξος Γραμματεὺς α) τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας (2006 - σήμερον) καὶ β) τοῦ Φόρουμ Διαλόγου τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (2010 - σήμερον).

1. Ἡ 15^η Ὀλομέλεια συνήλθεν εἰς Γερμανίαν ἐπὶ τῷ τέλει τῆς θεωρήσεως τοῦ ἐπιτελεσθέντος θεολογικοῦ ἔργου κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ συνεχλήθη τὸ πρῶτον εἰς Skalholt - Reykjavik Ἰσλανδίας μεταξὺ 4^{ης} καὶ 9^{ης} Μαΐου 2009 καὶ εἰς Βηθλεὲμ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον μεταξὺ 25^{ης} καὶ 31^{ης} Μαΐου 2010, πρὸς προετοιμασίαν Κοινῆς Δηλώσεως ἐπὶ τοῦ θέματος «Ε.1. Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας: Φύσις καὶ Χαρακτηριστικὰ Γνωρίσματα Ἰδιότητες Αὐτῆς» καὶ «Ε.2. Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας: Ἡ Ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας».

2. Ἡ ἐναρξίς ἐπισήμων διμερῶν ἐπαφῶν μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν εἰς διεθνῆς ἐπίπεδον ὑπῆρξεν ἀπόρροια τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Σαμπεζῦν Γενεύης Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τοῦ 1968, ὅτε καί, μεταξὺ ἄλλων, ἀπεφασίσθη α) ἡ σύστασις εἰδικῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἐξ εἰδημόνων θεολόγων διὰ τὴν προετοιμασίαν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐν λόγῳ Θεολογικοῦ Διαλόγου καὶ β) ἡ πραγματοποιήσις τούτου μετὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, ὡς τοῦ ἐπισήμου φορέως ἐκφράσεως τῆς Λουθηρανικῆς παραδόσεως εἰς παγκόσμιον ἐπίπεδον. Βλ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ Τ., *The Ecumenical Movement in the Agenda of the Holy and Great*

σύσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς πού ἔλαβε χώραν εἰς τὸ περιθώριον τῶν ἐργασιῶν τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν εἰς Βηθλεὲμ Παλαιστίνης (2010)³, ἀπεφασίσθη ὅτι μία ἐπὶ τούτῳ (*ad hoc*) Διορθόδοξος Διάσκεψις δέον ὅπως πραγματοποιηθῆ εἰς Ἀθήνας, πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ἐν Βυττεμβέργῃ Γερμανίας, προκειμένου νὰ ἀξιολογήσῃ ἕξ Ὁρθοδόξου σκοπιᾶς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετελέσθη εἰς τὸν ἐν λόγῳ Διάλογον κατὰ τὴν διαρρεύσαν τριακονταετίαν καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὴν σύνταξιν σχετικοῦ κειμένου ἀξιολογήσεως ἵνα παρουσιασθῆ τοῦτο κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας.

Council of the Orthodox Church (μεταπτυχιακὴ ἐργασία ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ Αὐτόνομον Τμήμα Προτεστάντικῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης τὸν Ἰούνιον τοῦ 2005, ὑπὸ ἔκδοσιν), Geneva 2005, σ. 38. Περισσότερα σχετικῶς μὲ τὴν πορεία τοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν στήν κάτωθι βιβλιογραφία: MARTENSEN D. E., «Lutheran-Orthodox Dialogue» στό: N. Lossky et al (eds.), *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC publications, Geneva 2002, σ. 716-718; *The Orthodox Church and the Churches of the Reformation: A Survey of Orthodox-Protestant Dialogues*, WCC, 1975; *Report of the Consultation of Lutheran/Orthodox Dialogues*, Lutheran World Federation, Geneva 1975; SAARINEN R., *Faith and Holiness: Lutheran-Orthodox Dialogue*, 1959-1994, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1997; TOBIAS R., *Heaven on Earth: A Lutheran-Orthodox Odyssey*, American Lutheran Publ. Bureau, Delhi 1996; *Lutheran-Orthodox Dialogue. Agreed Statements 1985-1989*, Lutheran World Federation, Geneva 1992; ΚΑΡΜΠΗ Ι., «Ὁ Ὁρθόδοξο-Προτεστάντικὸς Διάλογος, σύντομος ἐπισκόπησις τῆς ἀνεξίτητος αὐτοῦ» (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας), Ἀθήνα 1988; PRICOP C., *Dialogul Bisericii Ortodoxe cu Federatia Luterana Mondiala*, Editura Universitatii «Lucian Blaga» Sibiu, s.a.; FELMY K. C., «Die orthodox-lutherischen Gespräche in Europa. Ein Überblick», στό: *Ökumenische Rundschau*, 29, Otto Lembeck Verlag, Frankfurt am Main 1980.

3. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Βηθλεὲμ Παλαιστίνης Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, πού, κατ' ἔθος, λαμβάνει χώρα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ἐκάστης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἢ τῆς Ὀλομελείας τοῦ περι οὗ ὁ λόγος Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἀπεφασίσθησαν ὁμοφώνως ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὰ κύρια πρὸς συζήτησιν ζητήματα, ἅτινα καὶ ἀπησχόλησαν τὰς ἐργασίας τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἧτοι: α) ἡ φύσις τοῦ Διαλόγου, ἐὰν δηλαδὴ οὗτος θὰ μετεξελιχθῆ εἰς καθαρῶς ἀκαδημαϊκόν, ἄνευ τῆς προοπτικῆς τῆς ἐνώσεως μεταξὺ τῶν δύο Χριστιανικῶν Παραδόσεων, ἢ θὰ συνεχίσῃ ὡς ἔχει, β) ἡ χάρις νέας στρατηγικῆς, γ) ἡ ἐπανεξέτασις τῆς μεθοδολογίας, δ) ὁ σχεδιασμός διὰ τὸ μέλλον καὶ ἡ κατάρτισις νέας θεματολογίας, καὶ ε) ἡ ἐπανεξέτασις τοῦ θέματος τῆς προσλήψεως καὶ ἀποδοχῆς (*reception process*) τῶν Κοινῶν Δηλώσεων τοῦ διεξαγομένου Διαλόγου ὑπὸ τῶν δύο πλευρῶν ὡσαύτως, Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 788 καὶ ἡμερομ. 31 Μαΐου 2010, περὶ τῆς ἐν Βηθλεὲμ Παλαιστίνης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, μεταξὺ 25^{ης} καὶ 31^{ης} Μαΐου 2010», σ. 3 (ἀνέκδοτος).

Διευκρινιστέον ὅτι εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον θὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀξιολόγησις τοῦ ἐν λόγῳ Διαλόγου (τοῦ ἀρχαιοτέρου ἴσως μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ)⁴, μέσα ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς ἐν Ἀθήναις Διορθοδόξου Διασκέψεως καὶ τῆς ἐν Βυττεμβέργῃ 15^{ης} Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν.

A. Ἡ Διορθόδοξος Διάσκεψις τῶν Ἀθηνῶν, 2-5 Μαΐου 2011

Ἡ Διάσκεψις ἐπραγματοποιήθη ἀπὸ 2^{ης} ἕως 5^{ης} Μαΐου 2011 εἰς τὸ εὐρισκόμενον ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης Διορθόδοξον Κέντρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ φροντίδα καὶ φιλοξενία τῆς Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὴ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β΄.

Τῆς Συναντήσεως προήδρευσεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Σασιμῶν κ. Γεννάδιος, Ὁρθόδοξος Συμπρόεδρος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Διαλόγου, συμμετέσχον δὲ κατ' αὐτὴν Ἱεράρχαι, Κληρικοὶ καὶ Πανεπιστημιακοὶ Καθηγηταί, προερχόμενοι ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας, τὸ Πατριαρχεῖον Ρουμανίας, τὰς Ἐκκλησίας Κύπρου καὶ Ἑλλάδος, ἅπαντες μέλη τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διεθοῦς Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν⁵.

4. «Address of Archbishop Gregorios of Thyateira and Great Britain to the participants in the Orthodox-Lutheran Dialogue held in London, Thyateira House, 9th May 2012», 05/07/2012, εἰς τὴν ἐπίσημον ἰστοσελίδα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας http://www.thyateira.org.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1056&Itemid=168. Περὶ τῶν ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν Λουθηρανῶν Θεολόγων τοῦ 16^{ου} αἰῶνος μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ δὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, βλ. MASTRANTONIS G., *Ausburg and Constantinople: The Correspondence between the Tübingen Theologians and Patriarch Jeremiah II*, Holy Cross, Brookline MA 1982; WENDEBOURG D., *Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II. Von Konstantinopol in de Jahren 1573-1581*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1986; BENGÄ D., α) *Marii reformatori si Biserica Ortodoxa Contribucii la tipologia relacilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea*, Editura Sophia, Bucuresti 2003 καὶ β) «Philipp Melancthon und der christliche Osten. Bis heute unbekannte Begegnungen Melancthons aus den Jahren 1541 und 1556 mit orthodoxen Christen», στό: *Orthodoxes Forum* Band 16 (2002), σ. 19-38.

5. Εἰς τὴν Διάσκεψιν μετέσχον οἱ κάτωθι: Σεβ. Μητροπολίτης Σασιμῶν κ. Γεννάδιος καὶ διάκονος Θεόδωρος Μείμαρης, Ὁρθόδοξος Συμπρόεδρος καὶ Γραμματεὺς, ἀντιστοίχως, τῆς Μι-

Εἰς τὴν Διάσκεψιν ἀνεγνώσθησαν καὶ συνεζητήθησαν πέντε κείμενα, ἐν σχέσει πρὸς τὰ κύρια θέματα πού ἀφοροῦσαν εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Διαλόγου, ἦτοι:

- α) «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῷ Θεολογικῷ Διαλόγῳ ἐπὶ τριάκοντα ἔτη μετὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας: Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν, προσδοκίαι, προκλήσεις καὶ προβληματισμοί» (Σεβ. Μητροπολίτης Σασίμων κ. Γεννάδιος),
- β) «Τὰ θεολογικὰ ζητήματα καὶ θέματα, ἅτινα συνεζητήθησαν καὶ συνεφωνήθησαν κατὰ τὸν Διάλογον ἀπὸ τὸ 1981 καὶ ἐντεῦθεν» (Ὁμότιμος Καθ. Χρήστος Βούλγαρης),
- γ) «Ἡ διαδικασία ἀποδοχῆς τῶν συμφωνηθεισῶν Κοινῶν Δηλώσεων τοῦ Διαλόγου 1981-2011» (Αἰδεσιμολ. Καθ. Viorel Ionita),
- δ) «Συνοπτικὴ ἔκθεσις καὶ προβληματισμὸς εἰς τὴν Διορθόδοξον συνάντησιν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Λουθηρανῶν, 2-6/5/2011» (Σεβ. Μητροπολίτης Ταμασοῦ καὶ Ὁρεινῆς κ. Ἡσαΐας), καὶ
- ε) «Προσβλέποντες εἰς τὸ μέλλον τοῦ Διαλόγου» (Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Κύριλλος Ηονοrun).

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω κειμένων, ὡς καὶ τῆς διεξοδικῆς συζητήσεως πού ἠκολούθησεν, ἀνεδείχθησαν συγκεκριμένοι διαπιστώσεις-προτάσεις, αἵτινες συμπεριελήφθησαν εἰς τὸ «Κείμενον Ἀξιολογήσεως»⁶. Ἐκ τῶν εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων τοῦ Κειμένου δέον ὅπως ἀναφερθοῦν τὰ κάτωθι:

κτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγω Διαλόγου (Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον), ὁ Πανοσιολ. Ἀρχιμ. κ. Κύριλλος Ηονοrun (Πατριαρχεῖον Μόσχας), ὁ Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρεσβύτερος κ. Viorel Ionita (Πατριαρχεῖον Ρουμανίας), ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ταμασοῦ καὶ Ὁρεινῆς κ. Ἡσαΐας καὶ ὁ Ἐλλογιμ. κ. Νικόλαος Νικολαΐδης, Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Ἐκκλησία Κύπρου) καὶ ὁ Ἐλλογιμ. κ. Χρήστος Βούλγαρης, Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς ὡς ἄνω Σχολῆς (Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος).

6. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011), Inter-Orthodox Center of Penteli, Athens, Greece, 2-5 May 2011», 01/02/2012, στὴν ὑποενοτήτα «Διαχριστιανικὰ Σχέσεις/Διάλογος μετὰ τῶν Λουθηρανικῶν-Εὐαγγελικῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς ἐπίσημου ἰστοσελίδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου <http://www.ec-patr.org>. Ὅπως θὰ λεχθῆ καὶ κατωτέρω, τὸ «Κείμενον Ἀξιολογήσεως» τῶν Ἀθηνῶν ἐτέθη πρὸς συζήτησιν καὶ διαβούλευσιν μετὰ τῶν λοιπῶν Ὁρθόδοξων ἐκπροσώπων-μελῶν, τῶν συμμετεχόντων εἰς τὸν Διάλογον, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐν Βυττεμβέργῃ σύσκεψιν τῆς Διορθόδοξου Ἐπι-

- α) ή συμπλήρωσις 30ετηρίδος συνεχoυς, άδιαπτώτου και παραγωγικού διαλόγου μεταξύ Όρθοδόξων και Λουθηρανών (Esproo Φιλλανδίας 1981-Wittenberg Γερμανίας 2011), κατά την διάρκειαν τής οποίας παρήχθησαν 12 Κοινάι Δηλώσεις (*Common Statements*),
- β) ή συμμετοχή⁷ όλων άνεξαιρέτως τών Όρθοδόξων Αύτοκεφάλων Έκκλησιών⁸ κατά τας διαφόρους φάσεις τοϋ έν λόγω Διαλόγου, και τοϋτο παρά τo γεγονός ότι

τροπής τών μελών τοϋ Διαλόγου, ίνα λάβη την όριστικήν του μορφήν, και έπαρουσιάσθη εις Βυττειβέργην ώσαύτως, κατά την 15^η Όλομέλειαν τοϋ Διαλόγου πρoς τoυς Λουθηρανoυς, ώς τo άποτέλεσμα τής Όρθοδόξου άξιολογήσεως επί τοϋ μέχρι τοϋδε έπιτελεσθέντος θεολογικού έργου.

7. Όπως έτονίσθη χαρακτηριστικώς ύπο τοϋ Όρθοδόξου Συμπροέδρου Σεβ. Μητροπολίτου Σασίμων κ. Γενναδίου, «Today, Christian Churches cannot stay indifferent in a world of constant mutation, bringing about new challenges and changes, where wars and conflicts are still taking place in many places of the world, where people still struggle for their national and socio-political identity, for freedom and justice, where nations and countries of Europe are in a process of being appropriated into the idea of a united Europe and where globalization touches the daily life of people. Instead, the Churches are actively involved and participate in this long process of change by continuing to proclaim faithfully the Christian hope, and by bearing witness to a communion of faith, life and mission, in the name of Jesus Christ, our Savior, by the guidance of the Holy Spirit. In this new phase of humanitys history, it is absolutely necessary for the Churches all over the world to continue to be in constant dialogue in a “non hospitable” (afiloxeno) world, and to seek better collaboration and closer fellowship. Indeed, in a world where there is still so much division, fragmentation, human suffering, poverty, fear of war, injustice and violation of human rights, and where socio-political and economic crises need to be faced daily, the Orthodox Churches have high expectations from the ecumenical conversations and from the bilateral theological dialogues in particular». Gennadios (Metropolitan of Sassima), «The Orthodox Church being in Theological Dialogue for thirty years with the Lutheran World Federation: The past and the present, hopes and challenges», σ. 1 (κείμενον έργασίας τής Διορθοδόξου Διασκέψεως τών Αθηνών, άνέκδοτον).

8. Ός γνωστόν, αί Όρθόδοξοι Έκκλησίαι τής Γεωργίας και τής Βουλγαρίας άπέσυραν την συμμετοχήν των τόσοσ άνό τα θεσμικά όργανα τής Οικουμενικής Κινήσεως (δηλονότι τo Παγκόσμιον Συμβούλιον Έκκλησιών (ΠΣΕ) και τo Συμβούλιον τών Ευρωπαϊκών Έκκλησιών, όσον και άπό τας Διεθνείς Μικτάς Έπιτροπάς τας διεξαγαγούσας τoυς διαφόρους Θεολογικούς Διαλόγους μετά τών έτεροδόξων άπό τo 1997 και τo 1998 άντιστοιχως, όλίγον πρo τής συγκλήσεως τής Η΄ Γενικής Συνελεύσεως τοϋ ΠΣΕ εις Χαράρρε, και έντεϋθεν. Περί τών προβλημάτων πoυ άνεδύθησαν κατά την δεκαετία τοϋ 90 εις τας σχέσεις τής Όρθοδοξίας και τής Οικουμενικής Κινήσεως, βλ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ Τ. «The changing attitudes of the Orthodox vis-à-vis the Ecumenical Movement and the WCC in the 1990’s» στό: *The Ecumenical Movement in the Agenda of the Holy and Great Council of the Orthodox Church*, σ. 74-95.

- γ) αἱ Λουθηρανικαὶ Ἐκκλησίαι ἐκπροσωποῦνται εἰς τὸν Διάλογον διὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας πού, ἐξ Ὁρθοδόξου σκοπιᾶς⁹, δὲν ἀποτελεῖ μίαν «Ἐκκλησίαν» ἀλλ' ἕνα φορέα συγκροτήσεως τῶν Λουθηρανικῶν Ἐκκλησιῶν-μελῶν αὐτῆς εἰς Ὁμοσπονδίαν (*Federation*)¹⁰, μὴ ἐκπροσωποῦσαν, μάλιστα, τὸ σύνολον τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον Λουθηρανικῶν Ἐκκλησιῶν¹¹,
- δ) ὁ διεξαγόμενος Διάλογος ἀποτελεῖ σοβαρὰν καὶ καρποφόρον προσπάθειαν πρὸς ἐνασχόλησιν μὲ καίρια ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς καὶ θεολογικῆς ὑφῆς, ὡς ταῦτα διατυποῦνται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον καὶ τὴν Λουθηρανικὴν Παράδοσιν. Παρὰ ταῦτα,
- ε) οἱ Ὁρθόδοξοι φρονοῦν ὅτι ὁ ὑφιστάμενος Διάλογος, ἂν καὶ ἔχει συμβάλῃ καθοριστικῶς εἰς τὴν ὑπέρβασιν ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν παρεξηγήσεων τοῦ παρελθόντος μεταξὺ τῶν δύο συνδιαλεγομένων μερῶν, ἀπέχει, ὡστόσο, πόρρω ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀπωτέρου σκοποῦ, τῆς συγκλίσεως, δηλονότι, ἐν τῇ πίστει καὶ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς πλήρους ἐνώσεως με-

9. «The Orthodox Churches are in this dialogue with the Lutheran Churches through the Lutheran World Federation. But since this international organization or fellowship of Lutheran Churches does not pretend to be a Church, it is obvious that this is not a bilateral, but not being dialogue of all the Orthodox Churches with all the Lutheran Churches all over the world. This still remains an issue and a “problematic” one, and yet during the thirty years of this dialogue it has never been raised or discussed in depth. I raise it here as a question of principle and also as a question of “ecclesiastical authority and ecclesial consciousness”». Gennadios (Metropolitan of Sassima), «The Orthodox Church being in Theological Dialogue for thirty years with the Lutheran World Federation...», σ. 4.

10. Περὶ τοῦ συντονιστικοῦ ρόλου τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας ἐν τῷ Λουθηρανισμῷ καὶ τῆς προσπάθειάς ὅπως ἀπὸ Ὁμοσπονδία μετεξελεγχθῆ εἰς Κοινωνίαν (*Communion*) Ἐκκλησιῶν, βλ. SCHJORRING J. H., HJELM N.A. & KUMARI P. (eds.), *From Federation to Communion: The History of the Lutheran World Federation*, Fortress, Minneapolis 1997.

11. Εἰρήσθω σχετικῶς ὅτι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Λουθηρανῶν εἰς τὸν Διάλογον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν κρατοῦντα, καθίστανται μέλη τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς διὰ διορισμοῦ καὶ προκρίσεως ἐκ μέρους τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ οὐχὶ δι' ἐξονομασμοῦ ἐκ μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσορροπού γεωγραφικῆς ἐκπροσωπήσεως πασῶν τῶν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον Λουθηρανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ παραδόσεων εἰς τὸν Διάλογον. Διὰ τοῦτο καὶ συχνάκις κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ Διαλόγου παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τῆς μὴ ἐξευρέσεως ἐκπροσώπου τινὸς ἐκ τῆς Ἀφρικανικῆς Ἠπειροῦ ἢ ἐκ τῶν περιοχῶν τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας.

ταξὺ τῶν δύο Παραδόσεων¹². Διὸ καὶ ἐξ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς ἐπισημαίνεται ἡ ἀνάγκη πρὸς διεξαγωγὴν πλέον ἐνδελεχῶν καὶ οὐσιαστικῶν συζητήσεων ἐπὶ τῶν διαφόρων θεματικῶν ἐνοτήτων, ὡς καὶ ἡ υἱοθέτησις νέων στρατηγικῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διαλεγομένων μερῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὡς ἄνω τελικοῦ σκοποῦ.

Τὰ πλέον σημαντικὰ σημεῖα-διαπιστώσεις ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος «Κειμένου Ἀξιολογήσεως» συνίστανται εἰς τὰ ἑξῆς:

- α) διὰ μέσου τοῦ μέχρι τοῦδε ἐπιτελεσθέντος θεολογικοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν διαρρευσάσαν τριακονταετίαν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ

12. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν παρόντα Διάλογον, Ὁμότιμος Καθ. Χρήστος Βουλγαρης, λόγῳ τῆς ἀντικειμενικῆς δυσκολίας ποὺ ὑφίσταται εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ στόχου τῆς πλήρους κοινῆς μεταξὺ τῶν δύο Χριστιανικῶν Παραδόσεων, ἐπρότεινε τὴν ἐπανεξέτασιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Διαλόγου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐμβαθύνσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως καλλιτέρας γνωριμίας μεταξὺ τῶν διαλεγομένων μερῶν. Δεδομένης τῆς ἤδη ὑφισταμένης, ἀπὸ τὸ 1986 κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἐν Σαμπεζῦ Γενεῆς Γ' Πανορθοδόξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως, πανορθοδόξου ἀποφάσεως περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν Θεολογικῶν Διαλόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν («Third Panorthodox Preconciliar Conference, Chambésy, 1986, Section III of the Report», §2, 05/07/2012, στὴν ἰστοσελίδα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/ecumenical-movement-in-the-21st-century/member-churches/special-commission-on-participation-of-orthodox-churches/first-plenary-meeting-documents-december-1999/third-panorthodox-preconciliar-conference.html>), ὁ Καθ. Χρήστος Βουλγαρης θεωρεῖ ὅτι τὸ ζήτημα πρέπει νὰ ἐπανεξετασθῇ κατόπιν προσφυγῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, οὕτως ὥστε νὰ τεθῇ ἐκ νέου τὸ ζήτημα τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος Διαλόγου εἰς νέαν βᾶσιν, ἐν τοῖς πλαίσιοις συγκλήσεως τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ πάντοτε εἰς πανορθόδοξον ἐπίπεδον. VOULGARIS C., «The Theological Matters and Themes discussed and agreed upon during the Dialogue», σ. 6-9 (κείμενον ἐργασίας τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀνέκδοτον). Τὸν προβληματισμὸν του διὰ τὴν πορείαν τοῦ Διαλόγου ἐξέφρασε καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Σεβ. Μητροπολίτης Ταμασοῦ καὶ Ὁρεινῆς κ. Ἡσαΐας, θεωρῶν, ὡστόσο, ὅτι «οἱ διάλογοι, ἔστω καὶ ἂν δὲν φέρουν ἔν ἐπιθυμητὸν θεολογικὰ δι' ἡμᾶς ἀποδεκτὸν ἀποτέλεσμα, τουλάχιστον γίνονται αἰτία μιᾶς γενικωτέρας κοινωνικῆς γνωριμίας, συννενοήσεως καὶ συνεργασίας πάνω σὲ ἀνθρωπιστικὰ καὶ πολιτιστικὰ θέματα, τὰ ὅποια προάγουν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συνεργασίαν τῶν χριστιανικῶν ὁμάδων τοῦ πλανήτου. Παρὰ ταῦτα ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἔχομεν εὐθύνην νὰ μεταφέρωμεν σ' αὐτοὺς τοὺς Διαλόγους τὴν γνήσιαν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ πάντοτε πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ ὠφελῶμεν τοὺς ἀπέναντί μας μετὰ τὴν ὀρθοτόμησιν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας». ΗΣΑΪΑ (ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΤΑΜΑΣΟΥ ΚΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ), «Συνοπτικὴ ἔκθεσις καὶ προβληματισμὸς εἰς τὴν Διορθόδοξον συνάντησιν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐπιτροπῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Λουθηρανῶν, 2-6/05/2011», σ. 1 (κείμενον ἐργασίας τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀνέκδοτον).

Λουθηρανοὶ ἔχουν ἔλθει ἐγγύτερον, κατανοοῦντες καλλίτερον τὴν θεολογίαν ἀμφοτέρων καὶ ἀναγνωρίζοντες ὅτι ὁ ἀμοιβαῖος ἐμπλουτισμὸς τυγχάνει πολυδιάστατος καὶ πολυσήμαντος¹³,

- β) ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, παρὰ ταῦτα, ἐκφράζει τὴν ἐντεινομένην ἀνησυχίαν αὐτῆς σχετικῶς πρὸς τὰς παρατηρούμενας προσφάτους ἐξελίξεις¹⁴ εἰς τὸν χρόνον τοῦ Λουθηρανισμοῦ εἰς ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν σύνα-

13. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §5.1.

14. Κατὰ τὴν σύσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ποὺ προηγήθη τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Πάφῳ Κύπρου 14^{ης} Ὀλομελείας τοῦ ἐν λόγῳ Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἐξεφράσθησαν διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων μελῶν ἀπαισιόδοξοι ἐκτιμήσεις διὰ τὴν πορείαν τοῦ Διαλόγου, καθὼς ἐδραία μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων τυγχάνει ἡ διαπίστωσις ὅτι «ἡ Μεταρρύθμισις (*Reformation*) εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Λουθηρανισμοῦ ἀποτελεῖ ζῶσα πρακτικὴ ἕως τῆς σήμερον, δυσχεραίνουσα τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν διαφορῶν, μᾶλλον δὲ προσθέτουσα καὶ νέας, ὡς ἡ «χειροτονία» τῶν γυναικῶν, ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὁμοφυλοφιλίας κληρικῶν καὶ ἡ συναψις διαμυστηριακῶν συμφωνιῶν (*Intercommunion*) μεταξὺ διαφόρων Προτεστάντικῶν Ὁμολογιῶν». «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1154 καὶ ἡμερομ. 25 Ἰουλίου 2008, περὶ τῆς 14^{ης} Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, Πάφος Κύπρος, 30 Μαΐου - 7 Ἰουνίου 2008», σ. 4 (ἀνέκδοτος). Ἀξιοσημείωτον ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπίτου Συναντήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Συμπροέδρων καὶ Γραμματέων τῶν Διεθνῶν Μικτῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν Διαχριστιανικῶν Θεολογικῶν Διαλόγων» ποὺ ἔλαβε χώρα εἰς Φανάριον τὴν 3^{ην} Σεπτεμβρίου 2008 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, ἡ ὡς ἄνω προβληματικὴ ἀνεπτύχθη διεξοδικῶς ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σασίμων κ. Γενναδίου καὶ δὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς διεξαγωγῆς Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Λουθηρανῶν, δεδομένου ὅτι αἱ προηγουμένως καινοτομίαι εἰς τὸν Λουθηρανικὸν κόσμον θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ Διαλόγου, ὡς οὗτος, κατὰ τὰς γνωστὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Σαμπεζῶ Γενεῦς Γ' Πανορθοδόξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως τοῦ 1986, συνίσταται εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἐπίτευξιν τῆς δογματικῆς συμπτώσεως καὶ τῆς συνακολούθου εὐχαριστιακῆς κοινωνίας μετὰ τῶν Χριστιανικῶν Παραδόσεων μεθ' ὧν συνδιαλέγεται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. «Ἐκθεσις, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 160 καὶ ἡμερομ. 4 Φεβρουαρίου 2009, τῆς ἐπὶ τῶν Διαχριστιανικῶν Ζητημάτων Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς Ἐπίτου Συναντήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Συμπροέδρων καὶ Γραμματέων τῶν Διεθνῶν Μικτῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν Διαχριστιανικῶν Θεολογικῶν Διαλόγων», σ. 12-13 (ἀνέκδοτος). Ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω συνθήκας καὶ δεδομένης τῆς ἀδυναμίας προσεγγίσεως τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ, ἡ προβληματικὴ περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τυγχάνει ἐκδηλος, κατὰ πόσον, δηλαδή, οὗτος δέον ἵνα τεθῆ ἐπὶ νέας, ἀμιγῶς ἀκαδημαϊκῆς, βάσεως, ὑπὸ τὸ πρίσμα, βεβαίως, τῆς μελλοντικῆς θεματολογίας τοῦ Διαλόγου, ὡς ἡ διερεύνησις ὑπὸ τῆς Μικτοῦς Ἐπιτροπῆς ἀκανθῶδων θεμάτων ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, τῆς «χειροτονίας» τῶν γυναικῶν, τῆς ὁμοφυλοφιλίας κ.ἄ.

- φιν γάμων μεταξύ προσώπων τοῦ ἰδίου φύλου καὶ τὴν «χειροτονία» τῶν γυναικῶν. Αἱ ἐξελίξεις αὗται συνδέονται μὲ τὴν θεολογικὴν μέθοδον καὶ τὴν νέαν ἐρμηνευτικὴν προσέγγισιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως ὑπὸ τῶν Λουθηρανῶν πρὸς κατοχύρωσιν τῶν ὡς ἄνω ἐξελίξεων, δύνανται δὲ νὰ θέσωσιν ἐν κινδύνῳ τὰ ὅσα ἄχρι τοῦδε ἐπετεύχθησαν εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ εἰρημένου Θεολογικοῦ Διαλόγου¹⁵,
- γ) πλεον συγκεκριμένως, εἰς τὸ θέμα τῆς ὁμοφυλοφιλίας, τῆς ἐπευλογήσεως δηλαδὴ σχέσεων μεταξύ ἀτόμων τοῦ ἰδίου φύλου καὶ τῆς τελέσεως γάμων, οἱ Ὁρθόδοξοι θεωροῦν τὴν νεωτερικὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν ἐν προκειμένῳ ὡς ἀπόκλισιν τῶν Λουθηρανῶν ἐκ τῆς παραδοσιακῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς, ὅπερ συντελεῖ εἰς τὴν υἰοθέτησιν ἐκ μέρους Ὁρθοδόξων Ἱεραρχῶν, Καθηγητῶν Πανεπιστημίου καὶ μερίδος πιστῶν, μιᾶς ἀρνητικῆς στάσεως εἰς τὸν διμερῆ Διάλογον ἐν γένει¹⁶, καὶ
- δ) τὸ ζήτημα τῆς «χειροτονίας» τῶν γυναικῶν εἰς τὰς Λουθηρανικὰς Ἐκκλησίας τυγχάνει μειζονος σπουδαιότητος. Ἄν καὶ ἡ πρακτικὴ αὕτη εὐρίσκετο ἐν ἰσχύϊ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ παρόντος Διαλόγου, ὥστόσο, λαμβάνει ὄλον καὶ μεγαλύτερας διαστάσεις, χωρὶς νὰ ἐκλείπουν καὶ

15. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §5.2.

16. Ὁ.π., §5.3. Σημειωτέον ὅτι ἡ Ἁγιοτάτη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διὰ γράμματος τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β', ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1667 καὶ ἡμερομ. 14 Ἀπριλίου 2011, πρὸς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Σασίμων κ. Γεννάδιον, Ὁρθόδοξον Συμπρόεδρον τῆς Μικτῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν, ἐξέφρασε καὶ γραπτῶς τὰς ἀνησυχίας διὰ τὰς περὶ οὗ ὁ λόγος ἀποκλίσεις εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Λουθηρανισμοῦ. Τὰ μέλη τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀφουγκραζόμενα τὰς ὡς ἄνω ἀνησυχίας, ἠξιολόγησαν τὰ ζητήματα ποὺ ἀπτονται τῆς ἐν λόγῳ προβληματικῆς ὡς λίαν σοβαρὰ θέματα ἀποκλίσεως μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ δύνανται νὰ περιπλέξουν τὴν πορείαν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου: «On a more theological level, though we can see that this caricature of public opinion is quite incorrect, we consider the issue of homosexuality to be very serious and potentially Church dividing. A number of Autocephalous Orthodox Churches have officially expressed their grave concerns to the Orthodox delegation of the dialogue about the fact that some LWF member Churches accept and bless "same-sex relationships" and some even perform "same-sex marriages"». «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §5.4.

περιπτώσεις «χειροτονίας» γυναικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα¹⁷. Ἡ νέα αὕτη πραγματικότης ἐν τῇ Λουθηρανικῇ Ἐκκλησίᾳ συνιστᾶ μείζον τι ἐμπόδιον πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ συμβάλλει εἰς τὴν δημιουργίαν ἰσχυρῶν ἀντιδράσεων ἐντὸς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς διακοπῆς τοῦ ἐν λόγῳ Διαλόγου¹⁸.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Διορθόδοξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπεχειρήθη ἡ ἀνασκόπησις τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐπιτευχθέντος θεολογικοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἐν λόγῳ Διαλόγου. Ἐκ τῆς ἀνασκόπησεως ταύτης σημειοῦνται τὰ κάτωθι:

Τὸ θεολογικὸν ἔργον, ἐξ Ὁρθοδόξου σκοπιᾶς¹⁹, διακρίνεται εἰς τέσσαρας φάσεις:

- ἡ πρώτη, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1981-1984, θεωρούμενη ὡς εἰσαγωγική, δὲν ἀπέδωσε τοὺς ἀναμενομένους καρποὺς λόγῳ τῆς ἐνασχολήσεως τῆς Ἐπιτροπῆς μὲ τὸ μείζον ζήτημα τῆς Ἐκκλησιολογίας ἄνευ τῆς προαπαιτουμένης προεργασίας, γεγονός πού δυσχέρανε τὴν ἐπίτευξιν συμφωνίας μεταξὺ τῶν διαλεγόμενων μερῶν εἰς ζητήματα πού ἄπτονταν τοῦ κυρίου θέματος («Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας», Espoo 1981 - Κύπρος 1984), ὡς ἡ κατανόησις περὶ Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς σωτηρίας, τὰ σημεῖα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ τρόπος δι' οὗ ἡ ἐν Χρῆ-

17. «Icelandic Lutheran Church Installs First Female Bishop», 12/07/2012, στήν ἴσοσελίδα <http://www.lutheranworld.org/lwf/index.php/iceland-female-bishop.html>.

18. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §5.6.

19. Σὲ ἀντιδιαστολή μὲ τὴν Ὁρθόδοξον προσέγγισιν περὶ τεσσάρων φάσεων ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θεολογικὸν ἔργον τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων μελῶν τῆς Λουθηρανικῆς ἀντιπροσωπείας καθηγητῆς τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἐλσινγκίου Risto Saariinen, ἀναφερόμενος κατὰ τὰς ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις πού ἔλαβον χώραν ἐν Βρατισλάβα Σλοβακίας εἰς τὸ περιθώριον τῶν ἐργασιῶν τῆς Π' Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 25ετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐν λόγῳ Θεολογικοῦ Διαλόγου (1981-2005), σχετικῶς, ὁμιλεῖ γιὰ δύο φάσεις ὡς ἐξῆς: ἡ πρώτη, 1981-1993, ὡς εἰσαγωγική, ἡσχολήθη μὲ ἀναλόγου ὕφους ζητήματα ὡς ἡ Θεία Ἀποκάλυψις, ἡ Γραφή καὶ ἡ Παράδοσις καὶ ἡ σημασία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐνῶ ἡ δευτέρα, 1994-2005, ἐπεκεντρώθη εἰς τὰ θέματα πού ἄπτονται τοῦ δογματικοῦ περιεχομένου τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ὡς ἡ Σωτηριολογία καὶ τὰ Μυστήρια. SAARINEN R., «The Lutheran - Orthodox Joint Commission: Our Continuing Work», σ. 1 (ἀνέκδοτον).

- στῶ σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας,
- ἡ δευτέρα (1985-1989), ἡσχολήθη μὲ οὐσιώδη καὶ διὰ τὰς δύο Παραδόσεις ζητήματα, ὡς ἡ Θεία Ἀποκάλυψις, ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱ. Παράδοσις, ἀποδοῦσα τοὺς πρώτους καρπούς διὰ τῆς ἐκπονήσεως καὶ ἀποδοχῆς Κοινῶν Δηλώσεων τιτλοφορουμένων ὡς ἐξῆς: «Θεία Ἀποκάλυψις» (Allentown²⁰, Pennsylvania, U.S.A 1985), «Γραφή καὶ Παράδοσις» (Χα- νιά, Κρήτη 1987) καὶ «Ὁ Κανὼν καὶ ἡ θεοπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς» (Bad Segeberd, Γερμανία 1989),
 - ἡ τρίτη, 1990-1998, σηματοδοτεῖ τὴν στροφὴν πρὸς ζητήματα πού, κατὰ τρόπον προκαταρκτικόν, σχετίζονται μὲ τὴν θεματικὴν τῆς Ἐκκλησιολο- γίας, ὡς π.χ. ἡ ἐξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ ἡ σωτηριολογία, ἂν καὶ ἡ ἐξέτασις τούτων ἐγένετο διὰ τῆς χρήσεως ὄρων ὡς οὗτοι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν τυπικὴν Ὁρθόδοξον καὶ Λουθηρανικὴν Παράδοσιν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τρεῖς Κοιναὶ Δηλώσεις εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἦτοι: «Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ αὐθεντία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ: Α. Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ ἐξουσία εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας» (Sandbjerg, Δανία 1993), «Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ αὐθεντία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ: Β. Ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων» (Λεμεσός, Κύπρος 1995) καὶ «Ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ αὐθεντία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ: Γ. Σωτηρία: Χάρις, Δικαιώ- σις καὶ Συνεργία» (Sigtuna, Σουηδία 1998), καὶ
 - ἡ τετάρτη, 1999-2011, ἐπεξεργάσθη κατὰ τρόπον συστηματικώτερον ἐκκλησιολογικὰ θέματα ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους καὶ τοὺς Λουθηρανούς, ὡς π.χ. τὰ Μυστήρια²¹ καὶ ἰδίως ὅσα συνδέονται μὲ τὸν ἐγκεντρισμὸν τῶν πιστῶν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν σῶμα (Βάπτισμα, Χρῖσμα, Θεία Εὐχαριστία), ἀλλὰ καὶ θέματα πού ἀφοροῦν εἰς τὴν φύσιν

20. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς Γ' Ὀλομελείας τοῦ Διαλόγου εἰς Allentown τῶν Ἱ.Π.Α., βλ. VASILE (EPISCOPUL ORADIEI), «Al treilea Dialog general ecumenic dintre Biserica Ortodoxa si Federacia Lutherana Mondiala», στό: *Biserica Ortodoxa Romana*, CIII, 5-6, Bucuresti 1985, σ. 403-406.

21. Περὶ τῶν Μυστηρίων ἐν τῷ πλαίσῳ διεξαγωγῆς τοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν, βλ. REMETE GH.: α) *Holy Sacraments in the context of Orthodox-Lutheran dia- logue*, Orthodox Archdiocese Publishing, Alba Iulia 1999 καὶ β) *New perspectives in Lutheran sacramental theology. Rating Orthodox*, Orthodox Archdiocese Publishing, Alba Iulia 1999.

καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος φάσις τυγχάνει ἡ πλέον παραγωγικὴ, δεδομένου ὅτι παρήχθησαν ἕξι (6) Κοινὰ Δηλώσεις ὑπὸ τὸν γενικώτερον τίτλον «Τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας». Πλέον συγκεκριμένως, αἱ παραχθεῖσαι Δηλώσεις φέρουν τοὺς ἑξῆς τίτλους: «Α. Λόγος καὶ Μυστήρια ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας» (Δαμασκός, Συρία 2000), «Β. Τὰ ἰ. Μυστήρια ὡς μέσα σωτηρίας» (Ὁσλο, Νορβηγία 2002), «Γ. Τὸ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρῖσμα ὡς Μυστήρια Μνήσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (Dugău, Ρουμανία 2004), Δ/1. Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας» (Βρατισλάβα, Σλοβακία 2006) Δ/2. Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἰς τὴν Ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Προετοιμασία, Οἰκολογικαὶ καὶ Κοινωνικαὶ Προεκτάσεις» (Πάφος²², Κύπρος 2008) καὶ «Ε. Ἡ Φύσις, αἱ Ἰδιότητες καὶ ἡ Ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας» (Βυττεμβέργη, Γερμανία 2011).

Ἀξιολογώντας τὴν μέχρι τοῦδε θεματικὴν τοῦ παρόντος Διαλόγου²³, θὰ πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἀκόμη δὲν ἔχει ἐξετασθῆ μία σειρὰ ζητημάτων ποὺ ἄπτονται τῆς ἡδὴ διεξαχθείσης θεματολογίας καὶ θὰ πρέπει νὰ τύχουν τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας μετὰ πάσης δυνατῆς λεπτομερείας²⁴. Τέτοια ζητήματα, π.χ., εἶναι τὰ ἑξῆς: ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ δημιουργία, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κοινωνικὴ πτυχὴ τῆς Ἐκ-

22. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ΙΔ' Ὀλομελείας τοῦ Διαλόγου εἰς Πάφον Κύπρου, βλ. ΙΟΝΙΤΑ V., «A 14-a intrunire a Comisiei Mixte de Dialog dintre Bisericile Ortodoxe si Federatia Luterana Mondiala (Paphos, Cipru, 30 mai-7 iunie 2008)», στό: *Biserica Ortodoxă Romana*, CXXVI, 3-6, Bucuresti 2008.

23. Διὰ μίαν ἀξιολόγησιν τοῦ ἐπιτελεσθέντος θεολογικοῦ ἔργου ἐν τοῖς πλαισίοις τοῦ παρόντος Θεολογικοῦ Διαλόγου ἐκ Λουθηρανικῆς πλευρᾶς, βλ. SAARINEN R., *Faith and Holiness, Lutheran-Orthodox Dialogue 1959-1994*; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Lutheran-Orthodox Joint Commission», στό: *Receptio*, v. 1, 2009, σ. 21-30.

24. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει σὲ σχετικὸ ἄρθρο του ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ρουμανίας στὸν ἐν λόγω Διάλογον Αἰδεσιμ. Καθ. Viorel Ionita, «as a first point in our evaluation of the Orthodox-LWF dialogue we should underline the fact that a large number of theological questions, which could have appeared before as controversial or at least difficult between the two church traditions were clarified. This exercise showed that the two church traditions have much more in common as one could have supposed before this dialogue. In the same time we have to underline that this dialogue left open a large amount of questions in relation to the topics addressed. From the Orthodox perspective the consensus achieved in this dialogue is not complete and consequently not valid without the clarifications of all aspects of the respective doctrinal issues». ΙΟΝΙΤΑ V., «The Dialogue between the Orthodox Churches and the Lutheran World Federation», στό: *Receptio*, ὅ.π., σ. 19.

κλησίας, ή Ἐκκλησία καὶ τὸ Κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Λατρεία, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Παράδοσις²⁵. Πρόκειται, δηλαδή, διὰ μίαν σειρὰν ζητημάτων ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν συζητηθῆ πρὶν τὴν ἐνασχόλησιν τοῦ Διαλόγου μὲ τὸ μείζον θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως.

Παρὰ ταῦτα, εἰς τὸ «Κείμενον Ἀξιολογήσεως» σημειοῦται ὅτι, ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἤδη ἐπιτελεσθὲν ἔργον τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν, ἡ ἀρχικὴ προσπάθεια νὰ προσεγγισθῆ τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, κατόπιν τῆς ἐνδελεχοῦς ἐνασχολήσεως μὲ σειρὰν ἐξειδικευμένων θεμάτων ποὺ σχετίζονται πρὸς αὐτό, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύνταξιν ἀξιολόγων κειμένων. Τὸ γεγονός τοῦτο δηλοῖ τόσον τὴν δέσμευσιν ἀμφοτέρων τῶν διαλεγόμενων μερῶν διὰ τὴν διεξαγωγὴν οὐσιαστικοῦ διαλόγου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συγκλίσεως καὶ τῆς ἐνώσεως ὅσον καὶ τὴν ἐπίτευξιν ἀρκετῶν σημείων συμφωνίας παρὰ τὰς ἱστορικὰς ἀποκλίσεις καὶ τὰ νεοαναδυόμενα προβλήματα²⁶.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε σημεῖα συγκλίσεως καὶ ἀποκλίσεως μεταξὺ τῶν δύο Χριστιανικῶν Παραδόσεων κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν (1981-2011) ἀναφέρονται ἐνδεικτικῶς τὰ κάτωθι:

- α) ἡ συμφωνία σχετικῶς μὲ τὰ δόγματα περὶ Τριαδολογίας καὶ Χριστολογίας²⁷, ἂν καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ (*Filioque*)²⁸ ἡ θέσις τῶν Λουθηρανῶν τυγχάνει ἀσαφῆς. Καὶ

25. VOULGARIS C., «The Theological Matters and Themes...», σ. 6.

26. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §2.6.

27. Ὁ.π., §3.1.

28. Μία εὐσύνοπτος καὶ πλήρης ἀνάλυσις ὅλων τῶν θεολογικῶν καὶ λοιπῶν διαστάσεων περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ *Filioque* ἐκτίθεται στὰ κάτωθι συγγράμματα: ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ ΧΡ., *Δοκίμιον Συμβολικῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, ἐκδ. Δ. Γ. Εὐστρατίου, Ἀθήνα 1901, σ. 127-134; ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α., *Βασικὴ Δογματικὴ Διδασκαλία - Ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα δογματικά*, ἐκδ. (γ') Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σ. 28-30; ROMANIDES J., *An Outline of Orthodox Patristic Dogmatics*, Orthodox Research Institute, Rollinsford, New Hampshire 2004, σ. 30-45; ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β' (ἔκθεσις τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴν δυτικὴν χριστιανοσύνην)*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 128-144; ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., «Οἱ ἀπαρχῆς καὶ οἱ προϋποθέσεις τοῦ *Filioque* στὴ δυτικὴ θεολογικὴ παράδοσις», σπό: *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμὸς, μελετήματα δογματικῆς θεολογίας Α'*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 101-131; ΤΣΕΛΕΠΤΙΑΗ Δ., *Δυτικὴ Θεολογία καὶ Πνευματικότητα* (Σημειώσεις ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις), ἐκδ.

τοῦτο καθώς, ἐνῶ ἐμφανίζονται νὰ ἀποδέχωνται τὴν Ὁρθόδοξον θέσιν ἐπὶ τοῦ θέματος, παραδεχόμενοι ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ *Filioque* εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Σύμβολον τῆς Πίστεως ὑπῆρξε λανθασμένη, οἱ Λουθηρανοὶ δὲν εἶναι πρόθυμοι νὰ ἀπορρίψουν τὸ δογματικὸν πλαίσιον πού συνδέεται μὲ τὴν ὡς ἄνω προσθήκην, ἔστω καὶ ἂν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ζήτημα δὲν εἶχεν δι' αὐτοὺς ἰδιαιτέραν θεολογικὴν σημασίαν, ἀλλὰ ὑπῆρξε κληρονομιά ἐκ τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἀνεφύησαν οἱ Λουθηρανοὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Μεταρρυθμίσεως. Σημειωτέον ὅτι οἱ Λουθηρανοὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος²⁹ δὲν χρησιμοποιοῦν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως (381) ἀλλὰ τὸ λεγόμενον Ἀποστολικόν³⁰,

- β) ἡ σύγκλισις εἰς τὸ θεμελιῶδες διὰ τὴν Ὁρθόδοξον θεολογίαν ζήτημα περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων: ὡς γνωστόν, εἰς τὴν τετάρτην Κοινὴν Δήλωσιν τοῦ ἐν λόγῳ Θεολογικοῦ Διαλόγου (Sandbjerg, Δανία 1993) ἐδηλώθη ἀπὸ κοινοῦ ὅτι «Τόσον οἱ Ὁρθόδοξοι ὅσον καὶ οἱ Λουθηρανοὶ ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ ἄσκησις τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας ἔλαβε χώραν εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ταῖς ὁποίαις οἱ Ἐπίσκοποι, διὰ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς καθοδηγήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑπευθύνως ἤσκησαν αὐτήν. Διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει καθοδηγήσει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ διάδοσιν τῆς πίστεως, ἡ ὁποία παρεδόθη ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τοὺς ἁγίους. Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διδασκαλία τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα καὶ τυπικὰ εἶναι ἐξόχου σημασίας καὶ συνιστοῦν ἐγκύρους ἐκφράσεις τῆς πολυσχιδοῦς δράσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»³¹. Παρὰ ταῦτα, οἱ Λουθηρανοὶ πρὸς βεβούουν ὅτι οἱ

²⁹ Ὑπηρεσίας Δημοσιευμάτων Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη, σ. 23-28; ΜΕΙΜΑΡΗ Θ., *Ἐθνικὸς προσδιορισμὸς καὶ αἰτούμενα στὸ Ἑλλαδικὸ Κράτος, Τὰ καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καὶ ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ἐκδ. Ἀ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 179-180.

²⁹ Γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Λουθήρου περὶ τοῦ Βαπτίσματος ἐξ Ὁρθοδόξου σκοπιᾶς, βλ. ΤΣΕΛΕΠΙΔΗ Δ., *Ἡ σωτηριολογία τοῦ Λουθήρου (συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Θεολογίας τοῦ Λουθήρου ἀπὸ ὀρθόδοξη ἀποψη)*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 112-117.

³⁰ Περὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ Συμβόλου, βλ. ΒΑΛΕΤΤΑ Ι., *Ἐπιστολιμαῖα Διατριβὴ κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ἐννοητέον ἐστὶ πρὸ τοῦ Θ' ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως τὸ ῥῆμα «πιστεύω»*, ἐκδ. Clayton and Co., Λονδίνον 1871, σ. 169-173.

³¹ «7th Plenary of the Lutheran-Orthodox Joint Commission, 5-10 July 1993, Sandbjerg, Denmark, Authority in and of the Church. A. The Ecumenical Councils», §2-3, 02/07/2012, στήν

- ι. Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων πού σχετίζονται πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὴν πίστιν ἔχουν διαφορετικὸν κῦρος ἐν σχέσει πρὸς ὅσους ἀφοροῦν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν³². Ὡς ἐκ τούτου, οἱ Λουθηρανοὶ ἔχουν ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Συνόδου³³, οἱ κανόνες τῆς ὁποίας, ἐξ Ὁρθοδόξου σκοπιᾶς, θεωροῦνται ὡς θεμελιώδεις εἰς τὴν κανονικὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας³⁴,
- γ) ἡ συμφωνία περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς: ἡ Ἱερά Παράδοσις ἀποτελεῖ τὴν ἀθθεντικὴν ἔκφρασιν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως. Διὰ τὴν Ὁρθόδοξον εὐσέβειαν τόσον ἡ Ἁγία Γραφή ὅσον καὶ ἡ Ἱερά Παράδοσις τυγχάνουν ἰσόκυραι³⁵. Ὅπως δηλοῦται σχετικῶς εἰς τὴν Κοινὴν Δήλωσιν

ἰσοσελίδα <http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutortjointtext.html#ecum>. Πρβλ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., «Ἡ σημασία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στοὺς πολυμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους τῆς Ὁρθοδοξίας», στό: *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμὸς (μελετήματα δογματικῆς θεολογίας) Γ'*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 341-364; BENGA D., «Receptarea si autoritatea Părintilor Bisericii de Răsărit la Martin Luther si Philipp Melanchthon», στό: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă București*, II (2002), σ. 155-179.

32. Ἡ Ὁρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις καὶ αὐτοσυνειδησία, ἐν προκειμένῳ, ἀπορρίπτει ὡς ἀνυπόστατη οἰαδήποτε διάκρισιν μεταξὺ θεμελιωδῶν κανόνων δογματικοῦ περιεχομένου καὶ μὴ θεμελιωδῶν κανόνων διοικητικοῦ περιεχομένου, καθὼς θεωρεῖται καὶ πρᾶξις, πίστις καὶ ζωὴ στὴν Ἐκκλησία τυγχάνουν (ἢ πρέπει νὰ τυγχάνουν) ἀλληλένδετα, ἀλληλοπεριχωρούμενα καὶ ἀλληλοβοηθούμενα. Π. Μπούμπη, *Κανονικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα 1991, 14-19. Πρβλ. ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τ. Β', ἐκδ. β', Graz-Austria 1968, σ. 808/(888).

33. Ἡ ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτη Συνόδος (691) ἐξέδωσε 102 κανόνας πού ἀναφέρονταν εἰς τὴν διοίκησιν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν λατρείαν καὶ θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὴ τῆς Ε' καὶ τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καθὼς οἱ δύο τελευταῖες δὲν συντάξαν ἰ. κανόνας. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ι., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ. Α', ἐκδ. Παρατηρητῆ, Θεσσαλονίκη 1983, 391-394. Πρβλ. ΦΕΙΔΑ ΒΛ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, ἀπὸ τὴν *Εἰκονομαχία μέχρι τὴ Μεταρρύθμιση*, ἐκδ. γ', Ἀθήνα 2002, σ. 760-763, ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ ἀντιρρήσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐν σχέσει πρὸς μερικοὺς κανόνας τῆς Πενθέκτης, πού ἔθιγαν τὸν παπικὸν θρόνον.

34. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §3.2.

35. Περὶ τῆς ὀργανικῆς σχέσεως μεταξὺ Ἁγίας Γραφῆς καὶ Ἱερᾶς παραδόσεως καὶ τῶν διαστρεβλώσεων πού ἔλαβον χώραν εἰς τὴν δυτικὴν χριστιανοσύνην, βλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α' (εἰσαγωγή στὴ θεολογικὴ γνωσιολογία)*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 181-190. Πρβλ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ Γ., *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 35; ROMANIDES J., *An Outline of Orthodox Patristic Dogmatics*, σ. 93-95; CHRESTOU P., *Greek Orthodox Patrology (An introduction to the Study of the Church Fathers)*, Orthodox Research Institute, Rollinsford, New Hampshire 2005, σ. 91; STANILOAE D., *Ὁ Θεός*,

τῆς 4^{ης} Ὀλομελείας τοῦ Διαλόγου εἰς Κρήτην (1987), «ἡ διατύπωσις τῶν λουθηρανῶν θεολόγων “μόνη ἡ Γραφή” («sola scriptura») εἶχεν ἀνέκαθεν ὡς σκοπὸν τὴν ὑπογράμμισιν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, τῆς σωτηριώδους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐκφράζεται ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ, ἐναντίον πάσης ἀνθρωπίνης παραδόσεως, ἡ ὁποία ἀμαυροῖ τὴν αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας»³⁶. Ἐπιπλέον, σημειοῦται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Κανὸνα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπάρχει πλήρης ταύτησις ἀπόψεων, ἐνῶ διαφοροποιήσις ὑφίσταται εἰσέτι ἐν σχέσει πρὸς τὰ λεγόμενα δευτεροκανονικά 10 βιβλία τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Κανόνα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα οἱ Μεταρρυθμισμένοι θεωροῦν ὡς «Ἀπόκρυφα»³⁷. Περαιτέρω, οἱ Λουθηρανοί, ἂν καὶ ἀποδέχονται τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἀποδίδουν, ὡστόσο, εἰς τὸν Λούθηρον πρωταρχικὸν κῦρος ἐναντι τῶν πατέρων τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας³⁸,

δ) ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θεματικὴν περὶ Σωτηριολογίας, ἡ σωτηρία κατὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἐκλαμβάνεται ὡς κάθαρσις, φωτισμὸς καὶ θέωσις³⁹, μία ὁρολογία ποῦ δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν Λουθηρανικὴν διδα-

ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος (μφο. Κ. Coman - Γ. Παπαευθυμίου), ἐκδ. Ἀριμὸς, Ἀθήνα 1990, σ. 82-99; ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι., «Ἡ ἐρμηνεῖα τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», στὸν τόμο: Ὁρθοδοξία - Ἑλληνισμὸς, πορεία στὴν Τρίτη χιλιετία, τ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου, Ἅγιον Ὄρος 1996, σ. 329-335.

36. «4th Plenary of the Lutheran-Orthodox Joint Commission, 27 May-4 June 1987, Crete/Greece, Scripture and Tradition», §11, 02/06/2012, στὴν ἰστοσελίδα <http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutortjointext.html#ecum>.

37. Ὁ.π. §5. Θὰ πρέπει, ὡστόσο, νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ Λούθηρος δεχόταν καὶ τὰ δευτεροκανονικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς ἐποικοδομητικά καὶ ὠφέλιμα διὰ τοὺς πιστοὺς. Ἀπόδειξις τούτου ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι «οἱ Λουθηρανοὶ σήμερα, μαζί μὲ τὰ κανονικά τους βιβλία συνεκδίδουν σὲ παράρτημα καὶ τὰ (γι' αὐτοὺς «ἀπόκρυφα») δευτεροκανονικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης». ΔΟΪΚΟΥ Δ., *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη (γενικὴ εἰσαγωγή)*, ἐκδ. Ὑπηρεσίας Δημοσιευμάτων Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 93. Πρβλ., ΜΕΙΜΑΡΗ Θ., Ἐθνικὸς προσδιορισμὸς καὶ αἰτούμενα στὸ Ἑλλαδικὸ Κράτος..., σ. 168-177.

38. ΗΣΑΙΑ (ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΤΑΜΑΣΟΥ ΚΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ), «Συνοπτικὴ ἔκθεσις καὶ προβληματισμὸς εἰς τὴν Διορθόδοξον συνάντησιν...», σ. 6.

39. ROEBER A. G., «From Lutheran to Orthodox-Theosis», στό: M.L. Mattox, A.G. Roeber, *Changing Churches, An Orthodox, Catholic and Lutheran Theological Conversation*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge 2012, σ. 69-111.

σκαλίαν. Ἐπὶ πλέον, ἡ σωτηρία ἐπιτυγχάνεται διὰ μέσου τῆς συνεργίας, τῆς συνεργασίας δηλονότι τῆς Θείας χάριτος μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν⁴⁰. Διὰ τοὺς Λουθηρανούς, ἡ δικαίωσις βασιζέται εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὴν Θεϊαν χάριν⁴¹. Πρὸς τούτοις, οἱ Λουθηρανοὶ δὲν διακρίνουν μεταξὺ Θεϊας οὐσίας καὶ Θείων ἐνεργειῶν⁴², καθὼς φρονοῦν ὅτι ἡ χάρις προέροχεται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ⁴³. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν Ἐσχατολογίαν, ἀμφοτέροι, Λουθηρανοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι πιστεύουν ὅτι ἡ κτίσις «ἐλευθερωθήσεται ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς» (Ρωμ. 8:21), χωρὶς νὰ διαφοροποιῦνται εἰς ζητήματα οἰκολογικά,

- ε) σχετικῶς μετὰ τὴν θεματικὴν ἐνότητα περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: οἱ Λουθηρανοὶ ὑπὸ τὸν ὄρον Μυστήρια (*sacraments*) ἐννοοῦν γενικῶς καὶ ἀπροσδιοριστῶς τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ὁποίων μεταδίδεται ἡ Θεία χάρις, ἐνῶ οἱ Ὁρθόδοξοι ἐξειδικεύουν τὸν ὄρον ἀναφερόμενοι εἰς συγκεκριμένας πράξεις ποὺ τελοῦνται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπ' ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ἔργον τῆς Θείας Οἰκονομίας ποὺ ἔλαβε χώραν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ καὶ τὸν ἰδρυτὴν τῶν Μυστηρίων⁴⁴. Διὰ τοὺς Λουθηρανούς μόνον ἡ σύστασις τοῦ Βαπτίσματος⁴⁵ καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐδράζεται εἰς τὴν ῥήτην καὶ ἐκπεφρασμένην Θεϊαν ἐντολήν⁴⁶, ἂν καὶ κατὰ τὴν Λουθηρα-

40. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ Γ., *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, σ. 76, 678. Πρβλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β' ...*, σ. 524-539.

41. ΤΣΕΛΕΠΤΙΔΗ Δ., *Ἡ σωτηριολογία τοῦ Λουθήρου...*, σ. 69-85, 190-226. Πρβλ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., «Λογικὴ καὶ Ἀποκάλυψη κατὰ τὸν Λουθήρου καὶ τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση», σπό: *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμὸς (μελετήματα δογματικῆς θεολογίας) Β'*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 219-245.

42. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Οὐσία καὶ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον (συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικοδογματικὴν διερεύνησιν τῆς περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας)*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993.

43. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §3.4.

44. Ὁ.π., §3.5. Πρβλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β' ...*, σ. 464-501.

45. Περὶ τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὸν οἰκουμενικὸν στίβον, βλ. ΜΠΑΪΡΑΧΤΑΡΗ Α., *Βάπτισμα καὶ Οἰκουμενικὸς Διάλογος - Μία ὀρθόδοξη προσέγγιση*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010.

46. Διὰ μίαν Ὁρθόδοξον κριτικὴν προσέγγισιν τῆς Λουθηρανικῆς διδασκαλίας περὶ Μυστηρίων, βλ. ΤΣΕΛΕΠΤΙΔΗ Δ., *Ἡ σωτηριολογία τοῦ Λουθήρου...*, σ. 105-130.

νικήν παράδοσιν ὑπάρχουν στοιχεῖα τινά βάσει τῶν ὁποίων θὰ ἡδύνατο νὰ ἀναγνωρισθῆ μυστηριακὴ τις διάστασις διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πράξιν τῆς Ἐξομολογήσεως καὶ τῆς Ἱερωσύνης. Ἐν τοῖς ἐρμηνευτικοῖς πλαισίοις τούτοις, οἱ Λουθηρανοὶ θεωροῦν τὸ Χρῖσμα ὡς τμῆμα τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος. Περὶ δὲ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας, Λουθηρανοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι ἀποδέχονται τὴν πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ τίμια δῶρα, ἂν καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι τὴν ἀντιλαμβάνονται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβολῆς (*metabolé*) τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Λουθηρανοὶ ὁμλοῦν διὰ τὴν πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ ὡς εὐρισκόμενα «ἔν, μετὰ καὶ ὑπό» τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον⁴⁷, καὶ

47. «13th Plenary of the International Lutheran - Orthodox Joint Commission, 2-9 November 2006, Bretislava, Slovak Republic, The Mystery of the Church. D/1. The Holy Eucharist in the life of the Church, B4.a,b,c», 02/07/2012, στὴν ἴστοσελίδα <http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutortjointtext.html#ecum>. Γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη προσέγγιση περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν τιμίων δώρων μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς διπλῆς μεθοδολογίας τῶν ὀρθοδόξων πατέρων, βλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'...*, σ. 486-489. Ἡ μόνη ἀπὸ τῆς Ὁρθόδοξης Αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν δέχεται τὸν ὅρον «μεταβολή», προτιμώντας τὸν δυτικώτερον ἐκείνον τῆς μετουσιώσεως εἶναι τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας, τὸ ὁποῖο ἤσκησε δριμύτη κριτικὴ στὴν Κοινὴν Δήλωσιν ποὺ ἐξέδωσε ἡ Ὀλομέλεια ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας στὴ Βρατισλάβα Σλοβακίας τὸν Νοέμβριον τοῦ 2006. Στὴν ἐπίμαχην Δήλωσιν, μετὰ τῶν ἄλλων, τονίζεται ὅτι: «Orthodox profess a real change (metabole) of the bread and the wine into the body and blood of Christ by the Words of Institution and the act of the Holy Spirit in the eucharistic anaphora. This does not mean a “transubstantiation” of the substance of the bread and the wine into the substance of the deified humanity of Christ, but a union with it: “The bread of communion isn't an ordinary bread, but united with divinity” (John of Damascus). This union amounts to a communication of the deifying properties of the humanity of Christ and of the deifying grace of his divinity to the eucharistic gifts: The bread and the wine are no longer understood with respect to their natural properties but with respect to Christ's deified human body in which they have been assumed through the action of the Holy Spirit. As in Christology the two natures are united hypostatically, so in the Eucharist Christ exalted human body and the “antitypes” (St. Basil, Anaphora) of bread and wine are united sacramentally through the act of the Holy Spirit». «13th Plenary of the International Lutheran - Orthodox Joint Commission, 2-9 November 2006, Bretislava, Slovak Republic, The Mystery of the Church. D/1. The Holy Eucharist in the life of the Church», ὁ.π. Παρὰ ταῦτα, ἡ κατωτέρω ἀποστροφή τῆς Συνοδικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω σημείου εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς διαφορετικῆς προσεγγίσεως τοῦ θέματος τῆς, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σχολαστικισμοῦ εἰσέτι τε-

ς) ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ Ἐκκλησιολογίας⁴⁸, ἀμφότεροι Λουθηρανοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι φρονοῦν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Μία, ἂν καὶ διατηροῦν διαφορετικὰς θεωρήσεις σχετικῶς πρὸς τὸν τρόπον ποῦ ἡ Ἐκκλησία συγκροτεῖται. Ἐπιπροσθέτως, ἐν τοῖς κόλποις τῶν Λουθηρανῶν ὑφίστανται διαφορετικὰ ἐκκλησιαστικὰ παραδόσεις⁴⁹, ὅπως εἶναι ἡ γερμανικὴ, ἡ σκανδιναβικὴ, ἡ ἀμερικανικὴ κ.ἄ., ὅπερ ἀποτελεῖ ἓνα ἐπὶ πλέον ἐμπόδιον εἰς τὸν ἐν λόγῳ Διάλογον. Βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν διαλεγόμενων μερῶν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ περὶ Ἐκκλησίας θεώρησις τῶν Λουθηρανῶν ἐδράζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ὄρατης καὶ ἀόρατου Ἐκκλησίας, ὅπερ ἀπαράδεκτον ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας⁵⁰.

λούσης, ρωσικῆς θεολογικῆς σκέψης: «During the time of polemics with the Protestants, the whole of the Orthodox Church accepted use of the term transubstantiation. That happened at the Council of Jerusalem 1672 and the Council of Constantinople 1691. The latter Council, in particular, imposed severe canonical penalties on those who would oppose the term transubstantiation. The Council's canons were accepted in the Russian Orthodox Church and included into the Dogmatic Letter of the Patriarch Hadrian of Moscow and All Russia. Since then, the term transubstantiation became usual in the Orthodox eucharistology in spite of some Orthodox divines avoided to use it. However, the introduction of the term transubstantiation into the Orthodox theology is not an attempt to present the eucharistic mystery in rational terms». «The conclusion of the Synodal Theological Commission of the Patriarchate of Russia on the agreed statement "The Mystery of the Church the Holy Eucharist in the Life of the Church" received by the International Lutheran-Orthodox Joint Commission, 2-9 November 2006, Bratislava», σ. 1 (ἀνέκδοτον).

48. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §3.6.

49. Πέραν ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν διάστασιν ἐν προκειμένῳ θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ ἡ ὑπαρξίς δύο διαφορετικῶν, ἐν πολλοῖς ἀντικρουομένων μεταξὺ τῶν, ρευμάτων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Λουθηρανισμοῦ, τοῦτέστιν τῶν ὁπαδῶν τῆς Αὐγουστινείου Θεολογίας (*Catholic Lutherans*) καὶ τῶν ἀκραιφνῶν ὑποστηρικτῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Λουθήρου, δυσχεραίνοντων ἐν πολλοῖς τὴν ἐνιαίαν ἔκφρασιν τῶν θέσεων τοῦ Λουθηρανισμοῦ εἰς τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1154 καὶ ἡμερομ. 25 Ἰουλίου 2008, περὶ τῆς 14^{ης} Ὀλομελείας...», σ. 4-5.

50. Ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνει σχετικῶς ὁ Χρῆστος Ἀνδρουτσός, «τὸ κοινὸ γνώρισμα τῶν προτεσταντικῶν τῆς Ἐκκλησίας ὀρισμῶν εἶναι ὅτι οὗτοι τιθέμενοι τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἀόρατον ἢ παραθεωροῦσι παντάπασιν τὴν ὄρατὴν τῆς Ἐκκλησίας ὅψιν ἢ προσαρτῶσιν αὐτὴν ὄλως ἐξωτερικῶς καὶ ἀσυμβιβάστως». ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ ΧΡ., *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήνα 1956, σ. 261. Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Δοξίμιον Συμβολικῆς...*, σ. 56-57; ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'...*, σ. 353.

Μία σημαντική πτυχή που συνδέεται άμεσα με τὸ ἔργον τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἀφορᾷ εἰς τὴν διαδικασίαν κοινοποιήσεως καὶ ἀποδοχῆς (*reception process*) τῶν κατὰ καιρούς παραγομένων Κοινῶν Δηλώσεων. Κατὰ τὴν Διορθόδοξον Διάσκεψιν τῶν Ἀθηνῶν ἐτοπίσθησαν τὰ κάτωθι σημεία, ἐνδεικτικὰ τῆς πολυπλοκότητος τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν παραμέτρου, πού ἀφοροῦν εἰς τὴν ὑφισταμένην σχετικὴν διαδικασίαν ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας:

- α) ἡ διαδικασία ἀποδοχῆς ἀποτελεῖ πολυδιάστατον καὶ σύνθετον διαδικασίαν πού ἀφορᾷ σύνολον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὀλοκληροῦται μόνον διὰ τῆς ἐνσωματώσεως τῶν πρὸς ἀποδοχὴν ἀποφάσεων εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας,
- β) ἐπὶ τοῦ παρόντος, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν εἰς τοὺς διμερεῖς Θεολογικοὺς Διαλόγους ὑποβάλλουν τακτικῶς ἐμπεριστατωμένας ἐκθέσεις ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀκολουθουμένας διαδικασίας καὶ τὰς κατὰ καιρούς παραγομένας Κοινὰς Δηλώσεις, ὕλικὸν τὸ ὁποῖον μελετᾶται καὶ ἀξιολογεῖται καταλλήλως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν ἐκάστης Ἐκκλησίας,
- γ) τὸ ἐπόμενο στάδιον, ἅμα τῇ ὀλοκληρώσει πάντων τῶν πρὸς συζήτησιν θεμάτων εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, σχετίζεται μετὰ τὴν ἐνδεδλεχῆ ἐξέτασιν πάντων τῶν πορισμάτων εἰς πανορθόδοξον ἐπίπεδον, κατόπιν σχετικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς ὃν ἀνήκει καὶ τὸ σχετικὸν προνόμιον τοῦ συντονισμοῦ τῶν διμερῶν Θεολογικῶν Διαλόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων⁵¹,

51. Τὸ στάδιον τοῦτο περιλαμβάνει δύο παραμέτρους: α) τὴν κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα σύγκλησιν εἰδικῶν Ἀτύπων Συναντήσεων μετὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν Ὁρθοδόξων Προέδρων καὶ τῶν Γραμματέων τῶν Μικτῶν Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, ὡς ἡ πρὸ τετραετίας, τὴν 3^{ην} Σεπτεμβρίου 2008, πού ἔλαβε χώραν εἰς τὰς αἰθλὰς τῆς Μητρῶς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, καὶ β) τὴν, ὁπότεποτε τοῦτο κριθῆ ἀναγκαῖον καὶ ἀσφαλῶς μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ὅλου ἔργου τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, σύγκλησιν Διασκέψεως τῶν ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἐξέτασιν καὶ ἀξιολόγησιν τῆς πορείας καὶ τῶν πορισμάτων ἐκάστου Διαλόγου. Ἡ διαδικασία αὕτη, ἰδίως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον σκέλος, ἀποτελεῖ ἀπόρροια τῶν ἀπὸ τοῦ 1986 ἐν Σαμπεζὺ Γενεῦσης συμπεφωνημένων ὑπὸ τῆς Γ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα τὰ κοινὰ συμφωνηθέντα πορίσματα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου Λουθηρανῶν καὶ Ὁρθοδόξων ἀποτελοῦν ἀπλῶς καὶ μόνον κείμενα ἐργασίας, ἅτινα, ἐν προκειμένῳ, ἀπευθύνονται

δ) ἡ τελεσιδίκος ἀποδοχὴ τῶν πορισμάτων τοῦ Διαλόγου ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπαρεγκλίτως προϋποθέτει τὴν ἐξῆς διάστασιν: τὴν ἐν ταῖς Κοιναῖς Δηλώσεσι σαφῆ καὶ ἐκπεφρασμένην ἀναγνώρισιν τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως⁵², ὡς αὕτη παρεδόθη παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐμαρτυρήθη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ μέσου τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων⁵³,

πέραν τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ πρὸς τὰς κατὰ τόπους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας. Αὐται, ἅμα τῇ περατώσει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Διαλόγου, δέον ὅπως χωρήσουν εἰς ἐξέτασιν τῶν ἐν τῷ μεταξύ παραχθέντων πορισμάτων αὐτοῦ καί, ἀκολούθως, ἀποστείλουν τὰς τυχόν παρατηρήσεις, σχόλια, ἐνστάσεις ἢ ἐπιφυλάξεις, προτείνουσαι ἐπανεξετάσιν τῶν σημείων ἐκ τῶν ἤδη ἀποφασισθέντων, ἅτινα χρήζουν περαιτέρω ἐξετάσεως ἢ ἀναθεωρήσεως. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 843 καὶ ἡμερομ. 9 Ἰουνίου 2011, περὶ τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, Βυττεμβέργη, Γερμανία, 30 Μαΐου - 7 Ἰουνίου 2008», σ. 7 (ἀνέκδοτος).

52. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §4.2.

53. Περὶ τοῦ γνωρίσματος τῆς ἀποστολικότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὸ ἐκτίθεται εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν μέσα ἀπὸ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου, ἐπισκόπου Λυώνος, βλ. τὸ σύγγραμμα τοῦ HALL C., *Learning Theology with the Church Fathers*, InterVarsity Press, Illinois U.S.A. 2002, σ. 227-233. Στὸ ἐπίπεδο τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, τὸ ἰδιαιτέρον κείμενον ποῦ ἐπαρουσιάσθη ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στὸ Νέο Δελχί (1961) ὑπὸ τὸν τίτλον «Orthodox Contribution to Section II: Third Assembly of the WCC, New Delhi, 1961» περιγράφει μὲ πληρότητα τὴν σημασίαν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων ὡς ἀπαραίτητον γνωρίσματος ὄχι μόνον τῆς ἀποστολικότητος ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας: «Indeed, for the Orthodox the apostolic succession of episcopacy and sacramental priesthood is an essential and constitutive, and therefore obligatory element of the Church's very existence». KINNAMON M. and COPE E. B. (ed.), *The Ecumenical Movement, An Anthology of Key Texts and Voices*, WCC publications, Geneva 1997, σ. 92. Στὸν ἐπίσημον Θεολογικὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἔννοια τῆς ἀποστολικότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀνεπτύχθη στὰ τέσσερα κείμενα τοῦ Μονάχου (1982), τοῦ Μπάρι (1987), τοῦ Νέου Βάλαμο (1988) καὶ τῆς Ραβέννας (2007). Ὅπως σημειώνεται, μεταξὺ ἄλλων, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀποστολική «γιατὶ τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας ποῦ ἀποκαλύφθηκε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ διενεργεῖται ἀδιάκοπα, παραδόθηκε σ' Αὐτὴν ἐν Ἁγ. Πνεύματι ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ποῦ ἀποτελοῦν τοὺς ἀδιάφυστους μάρτυρες αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου· ἡ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴ θεία Εὐχαριστία, ἡ δὲ ἀποστολικὴ διαδοχὴ εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ μία ἀπλή μεταβίβαση ἐξουσιῶν. Ἀποτελεῖ διαδοχὴ μάρτυρος τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ποῦ

ε) εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν αἱ Κοιναὶ Δηλώσεις τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου δὲν ἐκφράζουν πλήρως τὴν πίστιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματα⁵⁴ καὶ ὑφίστανται εἰσέτι ζητήματα πρὸς διευρύνησιν, τότε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ ἀποδεχθῆ τὰς Δηλώσεις εἰς ἐκκλησιακὸν ἐπίπεδον καθὼς αὐταὶ δὲν θὰ ἔχουν ἐκκλησιολογικὴν συνάφειαν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν⁵⁵, καὶ

ς) παρὰ ταῦτα, αἱ Κοιναὶ Δηλώσεις τοῦ Διμεροῦς Θεολογικοῦ Διαλόγου θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων⁵⁶ καθὼς δύναται νὰ βοηθήσουν τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ ἀποκτήσουν καλλιτέραν κατανόησιν περὶ τῆς Λουθηρανικῆς θεολογίας, ἐπέχουσαι βοηθητικὸν ρόλον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς προσπάθειας, οὕτως ὥστε αἱ δύο Χριστιανικαὶ Παραδόσεις νὰ ἔλθουν ἐγγύτερον⁵⁷.

Ἐπιπροσθέτως, εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ζήτημα τῆς ἀποδοχῆς θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῆ ὅτι, πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς πληρεστερας κατὰ τὸ δυνατὸν κατανοήσεως τοῦ ἤδη ἐπιτευχθέντος θεολογικοῦ ἔργου, ἀπαραιτήτως θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ'

βρίσκεται σὲ κοινωνία μὲ τις ἄλλες Ἐκκλησίες πού μαρτυροῦν κι αὐτὲς τὴν ἴδια ἀποστολικὴ πίστι· ὁ ἐπίσκοπος ἀφενὸς μεταδίδει ἀπαραχάρακτη τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀφετέρου μμεῖται τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῶν Ἀποστόλων· ἀποτελεῖ μάρτυρα καὶ ἐγγυητὴ τῆς πίστεως στὴν τοπικὴ Ἐκκλησίαν του, προκειμένου νὰ διατηρεῖ τὴν πιστότητά της στὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων». ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., «Ἡ Ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας στὸ Θεολογικὸ Διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία», στό: *Θεολογία*, τ. 81, τεύχ. 1, Ἰανουάριος-Μάρτιος 2010, σ. 37, 39, 45.

54. IONITA V., «Dialogul teologic dintre Bisericile Ortodoxe si celelalte Biserici crestine la nivel mondial» (Ἄ Θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν εἰς παγκόσμιον ἐπίπεδον, ὁμιλία παρουσιασθεῖσα ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σιμπίου Ρουμανίας τὴν 25^{ην} Φεβρουαρίου 2011 κατὰ τὴν τελετὴν ἀπονομῆς εἰς τὸν συγγραφέα τῆς ὁμιλίας τοῦ τίτλου τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος), σ. 8-9 (κεῖμενον ἐργασίας τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀνέκδοτον).

55. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §4.3.

56. Ὡς ἄλλωστε παραδέχονται καὶ οἱ Λουθηρανοὶ, «the reception of this dialogue has for the most part occurred among experts. The manifold simultaneous regional dialogues between the Lutherans and the Orthodox have, however, significantly increased the local awareness of the bilateral relations between these two church families». R. Saarinen, «The Lutheran-Orthodox Joint Commission», σ. 30.

57. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §4.4.

ὄψιν τὰ κατὰ καιροῦς ὑπὸ τῶν ὀρισθέντων πρὸς τοῦτο ἐκπροσώπων τῶν δύο διαλεγόμενων μερῶν συνταχθέντα κείμενα ἐργασίας (*working papers*)⁵⁸. Μία σημαντική παράλειψις ἐν προκειμένῳ ἐντοπίζεται εἰς τὸ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Διαλόγου μέχρις σήμερον δὲν ἐτηρήθησαν πρακτικὰ τῶν Ὀλομελειῶν καὶ τῶν Προπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν. Συναφῶς, σημειοῦται ὅτι ἡ πρότασις πρὸς τὴν τριακονταετίαν περιέπου κατετέθη σχετικῶς μὲ τὴν ἴδρυσιν δύο κέντρων (ἐν τοῖς Θεολογικοῖς Σεμιναρίοις τοῦ Erlangen καὶ τοῦ Espoo), ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν εὐθύνην τῆς συλλογῆς συνόλου τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ, δὲν ἐκαρποφόρησεν, οὕτως ὥστε ἡ μοναδικὴ προσπάθεια περὶ τῆς συστηματικῆς δημοσιεύσεως τῶν πορισμάτων τοῦ Διαλόγου νὰ ἀφορᾷ εἰς τὴν σχετικὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἑλσινγκίου Risto Saarinen.

Μία ἐτέρα σημαντικὴ παράμετρος διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἀποτελεῖ τὸ ζήτημα τῆς μεθοδολογίας τοῦ ἐν λόγω Διαλόγου. Ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς τρία σημεῖα ἐπισημαίνονται ἐν προκειμένῳ: α) ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπισήμων θεολογικῶν συζητήσεων ἐν τοῖς πλαισίοις λειτουργίας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς δὲν ἐλήφθη ἡ δέουσα μέριμνα ὥστε νὰ διευκρινισθῇ πλήρως καὶ μετὰ πάσης δυνατῆς λεπτομερείας ἡ μεθοδολογία τοῦ Διαλόγου, γεγονός πρὸς τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἀρχικῆς θεματικῆς μετὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῶν πρώτων συναντήσεων τῆς Ὀλομελείας, β) ὡς μοντέλον μεθοδολογίας κατὰ τὴν διαρρεύσαν τριακονταετίαν ἐχρησιμοποιήθη ἐκείνον τῆς συμφωνίας (*consensus*), τῆς συγκλίσεως καὶ τοῦ ἐντοπισμοῦ ἀνοικτῶν ἐρωτήσεων-θεμάτων πρὸς μελλοντικὴν διερεύνησιν, ἕνα μοντέλον ἰδιαίτερος προσφιλὲς εἰς τὸν χῶρον λειτουργίας τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας. Τὸ ἀρνητικὸν μὲ τὴν ὡς ἄνω μεθοδολογίαν ἐντοπίζεται εἰς τὸ ὅτι, ἀναζητώντας μόνον τὰ σημεῖα συγκλίσεως⁵⁹ μεταξύ τῶν δύο Χριστιαν-

58. ΙΟΝΙΤΑ V., «The Dialogue between the Orthodox Churches and the Lutheran World Federation», σ. 20.

59. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ σχετικὴ τοποθέτησις τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας εἰς τὸν ἐν λόγω Διάλογον Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Κυρίλλου Ηονογιν, ὅστις ἐτόνισεν τὸ ἀσύμβατον καὶ ἀλυσιτελὲς τῆς χρησιμοποιουμένης μεθοδολογίας πρὸς ἐπικεντρῶναι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συζητήσεων εἰς τὴν ἀναζήτησιν κυρίως τῶν κοινῶν σημείων μεταξύ τῶν διαλεγόμενων μερῶν: «I think this method was helpful at the early stage of the ecumenical era, when the Christian denominations were just about to move from a hostile attitude to each other to a more peaceful one. The methodology of positive approach was helpful to get in contact with each

νικῶν Παραδόσεων δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ὁ ἀπώτερος στόχος τῆς κοινω-
νίας ἐν τῇ πίστει καθὼς ἡ ἐξέτασις μιᾶς σειρᾶς ἀνοικτῶν ζητημάτων ἢ καὶ θε-
μάτων ποὺ χωρίζουν τὰς Ἐκκλησίας (*church-dividing issues*) μένει συνήθως
εἰς τὸ περιθώριον τῶν συζητήσεων, καὶ γ) ὁ παρὼν Διάλογος ποτὲ δὲν ἔσχε
μίαν μακροχρόνιαν ἀτζέντα περὶ τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν θεμάτων, καθὼς ἡ ἐπιλογή
τοῦ ἐκάστοτε πρὸς συζήτησιν θέματος ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ τὴν ἀμέσως
προγενεστέραν συνάντησιν τῆς Ὀλομελείας αὐτοῦ. Δεδομένης, μάλιστα, τῆς
κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα σημειουμένης ἀλλαγῆς εἰς τὰ μέλη ποὺ ἀπαρ-
τίζουν ἀμφοτέρως τὰς ἀντιπροσωπείας πολλάκις συμβαίνει τὰ νεώτερα μέλη νὰ
ἀγνοοῦν τὸ ἤδη ἐπιτελεσθὲν ἔργον τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς⁶⁰.

Ἐτέρα πτυχὴ εἰς τὸ ζήτημα τῆς μεθοδολογίας ἀφορᾷ εἰς τὴν χρησιμοποιου-
μένην ἐν τοῖς οἰκουμενικοῖς κύκλοις μέθοδον γνωστὴν ὑπὸ τὸν τίτλον
«*hermeneutical theories*»⁶¹, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ἡ προσπάθεια ὥστε νὰ

other, to avoid rejecting one another from the very beginning of the relations. This methodology is still practiced today. But many of us nowadays feel limitations of this approach. After we have agreed that there are commonalities between us and we have identified them, we should ask ourselves: is this sufficient for reaching the unity? The experience of the ecumenical dialogues proves that it is not. We know that apart from the common things there is a number of things in our beliefs which we cannot share. Just keeping silence about them does not provide solution to the existing problems. And we all know that it is impossible to reach unity without solving them. The above-mentioned methodology does not allow us to enter deeply into the discussions on the dividing matters. Thus, the positive-only approach which was practiced on the eve of the ecumenical era and played important role to ignite the dialogues, at some stage turned to be less useful, if not to say useless, or even to put it harder, an obstacle for the dialogues. What might be the solution? Probably, we should not only speak about our commonalities. We also have to face bravely our differences and start talking about them more openly». HOVORUN C., «Looking at the future of the Dialogue», σ. 1-2 (κείμενον ἐργασίας τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀνέκδοτον).

60. ΙΟΝΙΤΑ V., «The Dialogue between the Orthodox Churches and the Lutheran World Federation», ὅ.π. Ἀπὸ Λουθηρανικῆς πλευρᾶς τονίζεται ἐν προκειμένῳ ὅτι, παρότι ὁ Διάλογος διατηρεῖ τινὰ θεματικὴν συνάφειαν ὡς αὕτη ἐκφράζεται διὰ τῶν ἄχρι τοῦδε παραχθειςῶν Κοινῶν Δηλώσεων ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον 1994-2006 ὅτε καὶ παρατηρεῖται μία πλέον ἐμπερι-
στατομένη θεολογικὴ ἐργασία, ἐν τούτοις ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἤδη συζητηθέντων θεμάτων θὰ ἀπαιτοῦσε τινὰ πλέον συστηματικὴν καὶ βαθεῖαν ἐξέτασιν. SAARINEN R., «The Lutheran-Orthodox Joint Commission», ὅ.π.

61. Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἑρμηνευτικῆς εἰς τὸν χώρον τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, βλ. SINNER R., «Ecumenical Hermeneutics for a Plural Christianity: Reflections on Contextuality and Catholicity», στό: *Bangalore Theological Forum*, Volume 34, Number 2, December 2002, σ. 89-115; IRVIN D. T., «Towards a hermeneutics of difference at the crossroads of ecumenics», στό: *The*

υίοθηθηθούν Κοιναί Δηλώσεις κατά τρόπον αποδεκτόν υπό πάντων τῶν διαλεγόμενων μερῶν. Τὸ μειονέκτημα ἐν προκειμένῳ ἐντοπίζεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κείμενον δύναται νὰ ἔχη διπλὴν ἢ καὶ πολλαπλὴν ἀνάγνωσιν χωρὶς νὰ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς βασικὰς ἀρχὰς ἐκάστης Χριστιανικῆς Παραδόσεως, ὅπερ συντελεῖ εἰς τὴν ἐκ τῶν ἔσω ὑπόσκαψιν κάθε προσπαθείας πρὸ ἐπίτευξιν θεολογικῆς συμφωνίας. «Ὅπως χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ ὁ Ἄρχιμ. Κύριλλος Hovorun, «At the same time, however, the same method dramatically disabled credibility of the common ecumenical texts. It happened for the same reason why hermeneutics made everyone happy about the texts. Just because everyone realised that the other side understood the same text differently, they stopped believing that real consensus based upon a text, is achievable. By real consensus I mean common acceptance not only of the texts, but also of their understanding and interpretation»⁶².

Συναφῶς, θὰ πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ προσπάθεια υἰοθετήσεως Κοινῶν Δηλώσεων διὰ μέσου τοῦ διεξαγομένου Θεολογικοῦ Διαλόγου δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς μία μονοδιάστατος καὶ αὐθύπαρκτος διαδικασία δυναμένη ἀπὸ μόνη της νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν μυστηριακὴν ἔνωσησιν τῶν διαλεγόμενων, ἀλλὰ ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον πὸν αἱ διαλεγόμενα Ἐκκλησίαι ὀφείλουν νὰ ἐπιδεικνύουν παραλλήλως καὶ εἰς ἑτέρας, ἐξίσου σημαντικὰς παραμέτρους, ὡς ἡ διερεύνησις τῶν πολυπλόκων στοιχείων πὸν συγκροτοῦν τὴν θρησκευτικὴν ταυτότητα (αὐτοσυνειδησία), τὰς ἱστορικὰς μνήμας καὶ τὴν πολιτιστικὴν κληρονομίαν ἐκάστης Ὁμολογίας⁶³. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου, οἰαδήποτε θεολογικὴ συμφωνία δύναται νὰ ἔχη οὐσιαστικὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ζωὴν τῶν διαλεγόμενων μερῶν, ὡς ἄλλωστε ἡ πρόσφατος ἱστορία περὶ τῶν ἀποτελεσμά-

Ecumenical Review, October 1995, vol. 47, No. 4, σ. 490-502; Faith and Order Commission, «A Treasure in earthen vessels: An Instrument for an Ecumenical Reflection on Hermeneutics», 27/06/2012, σὴν ἴσοσελίδα <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-commissions/faith-and-order-commission/iv-interpretation-the-meaning-of-our-words-and-symbols/a-treasure-in-earthen-vessels-an-instrument-for-an-ecumenical-reflection-on-hermeneutics/a-treasure-in-earthen-vessels-an-instrument-for-an-ecumenical-reflection-on-hermeneutics.html>; RAISER K., *Τὸ μέλλον τοῦ Οἰκουμενισμοῦ (Ἀλλαγὴ Παραδείγματος σὴν Οἰκουμενικῇ Κίνησῃ)*, σὴν σειρά *Ἐκκλησία - Κοινωνία - Οἰκουμένη* 10, ἐκδ. Παρατηρητῆ, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 42-48.

62. HOVORUN C., «Looking at the future of the Dialogue», σ. 3.

63. *Ὁ.π.*, σ. 3-5.

των⁶⁴ τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Ἀντιχαλκηδονίων) ἐμφαντικῶς ὑποδεικνύει⁶⁵.

Μετὰ ἀπὸ διεξοδικὴν συζήτησιν καὶ συνολικὴν θεώρησιν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων θεματικῶν, ἡ Διορθόδοξος Διάσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐξέδωσε κοινὸν Ἀνακοινωθὲν Τύπου, εἰς τὸ ὁποῖον, μεταξύ ἄλλων, ὑπογραμμίζονται καὶ τὰ ἀκόλουθα:

α) ὁ Διάλογος μετὰ τῶν Λουθηρανῶν πρέπει νὰ συνεχισθῆ, ὅπως συνεφωνήθη εἰς Εσροο τῆς Φιλλανδίας τὸ 1981⁶⁶,

64. Σχετικῶς βλ.: *Restoring the unity in faith: The Orthodox-Oriental Orthodox Theological Dialogue*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline 2007; ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ Γ., α) «Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό», στό: *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμός. Μελετήματα δογματικῆς θεολογίας Γ*, σ. 207-232; β) «Ἡ “Ὁρθοδοξία” τῶν Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό καὶ ὁ ἐνδοορθόδοξος διάλογος», στό: *ὁ.π.*, σ. 233-278; γ) «Οἱ προοπτικὲς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Μή-Χαλκηδονίων», στό: *Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Διορθόδοξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων)*, Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ Οἰκουμενικὸς Διάλογος, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2005, σ. 279-293; καὶ δ) «Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Μή-Χαλκηδόνειαν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς. Χρονικὸ-Ἀξιολόγησις-Προοπτικὲς», στό: *Πρακτικὰ ἸΔ΄ Θεολογικοῦ Συνεδρίου Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης μετὰ θέμα «Ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία»*, (10-13 Νοεμβρίου 1993), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 293 κ.έ.

65. Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι, παρὰ τὴν πρόοδον ποὺ ἐπετεύχθη κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐν λόγω Θεολογικοῦ Διαλόγου, σφοδρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἀντίδρασις ἐκ τῶν συντηρητικῶν κύκλων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Βλ. σχετικὰ, ΖΗΣΗ Θ., *Ἡ «Ὁρθοδοξία» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτῶν*, ἐκδ. «Βρυένιος», Θεσσαλονίκη 1994; ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας. Οἰκουμενισμὸς καὶ Παπισμὸς*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 104-125; Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου, *Εἶναι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι Ὁρθόδοξοι; Κείμενα τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἄλλων ἀγιορειτῶν Πατέρων περὶ τοῦ διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων (Μονοφυσιτῶν)*, Ἁγίου Ὁρους 1995; ἹΕΡΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΘΩ, *Παρατηρήσεις περὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων (Ἀπάντησις εἰς κριτικὴν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνοῦ)*, Ἁγίου Ὁρους 1996; ΜΠΟΖΟΒΙΤΗ Σ. Ν., *Τὰ αἰῶνια σύνορα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι*, ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήνα 1999.

66. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §7a.

- β) τὰ Ὁρθόδοξα μέλη, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Διμερεῖς Διαλόγους, εἶναι δεσμευμένα βάσει τῶν ὅσων ἐκαθορίσθησαν σχετικῶς ὑπὸ τῆς ἐν Σαμπεζῦ Γενεύης Γ΄ Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως τὸ 1986⁶⁷,
- γ) ὁ Διάλογος χρήζει βαθείας ἀνανεώσεως καὶ ἀναθεωρήσεως ἐπὶ τοῦ κυρίου σκοποῦ, τῆς μεθοδολογίας καὶ τῶν μελλοντικῶν ἀποτελεσμάτων του καὶ ἡ προσοχὴ πρέπει νὰ ἐστιασθῇ ἐπὶ τῶν τρεχουσῶν ἐξελίξεων ἐντὸς τοῦ Προτεσταντικοῦ κόσμου καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν φλεγόντων θεμάτων τῆς Ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς Ἀνθρωπολογίας⁶⁸, καὶ
- δ) κατὰ τὴν 15^{ην} Ὀλομέλειαν τῆς Μικτῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Ὁρθόδοξον-Λουθηρανικὸν Διάλογον ἐν Βυττεμβέργῃ Γερμανίας (31^η Μαΐου-7^η Ἰουνίου 2011) τυγχάνει σκόπιμον νὰ ἐπιχειρηθῇ μία γενικὴ καὶ εἰς βάθος ἀξιολόγησις τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπιτελεσθῇ κατὰ τὴν διαρρεύσασαν τριακονταετίαν, ὥστε νὰ σηματοδοτηθῇ μία νέα προοπτικὴ διὰ τὸ μέλλον τοῦ Διαλόγου⁶⁹.

Σημειωτέον ὅτι, τὴν Τετάρτην, 4^{ην} Μαΐου 2011, τὰ μέλη τῆς Διορθόδοξου Διασκέψεως, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Σασίμων, ἐπραγματοποίησαν ἐπίσημον ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμον Β΄ ἐν τῇ Ἱερᾷ Ἀρχιεπισκοπῇ Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν συνάντησιν, ὁ Μακαριώτατος ἤκουσε μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὰ πορίσματα τῆς Διασκέψεως καὶ ἐξέφρασε τὰς καλλιτέρας τῶν εὐχῶν του διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς, ἐπισημάνας τὴν ἀνάγκην ἐπανεκτιμήσεως, ἀπὸ μέρους τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, τοῦ ἀπὸ μακρὸν ἀναμενομένου ἀποτελέσματος τῶν Διμερῶν Διαλόγων καί, ἰδιαιτέρως, τοῦ Ὁρθοδόξου-Λουθηρανικοῦ Διαλόγου. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Σασίμων ἐξέφρασε πρὸς τὸν Μακαριώτατον θεομᾶς εὐχαριστίας διὰ τὴν φιλοξενίαν καὶ τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι αὐτὸς ἀκριβῶς ἦτο καὶ ὁ σκοπὸς τῆς Διασκέψεως, καθὼς καὶ ὅτι ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς συμμερίζονται τὰς ἀνησυχίας καὶ τοὺς προβληματισμοὺς τῆς Α. Μακαριότητος.

67. Ὁ.π.. Πρβλ. ΙΟΝΙΤΑ V., «The Vision of the Unity in the Multilateral Dialogues and in the Bilateral Dialogues of the Orthodox Churches with other Churches», στὸ: *Studia Theologica*, S III, IV, (2008), 3, σ. 7-58.

68. «Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Lutheran World Federation: An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)...», §7b.

69. Ὁ.π.

Ὡς κατακλείς τοῦ ἔργου τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν δύναται νὰ λεχθοῦν τὰ κάτωθι:

- α) ὡς πρώτη ἀπάντησις εἰς τοὺς προαναφερθέντας προβληματισμούς περὶ τῆς πορείας τοῦ Διαλόγου ἐπιτακτικὴ τυγχάνει ἡ ἀνάγκη ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς χρησιμοποιουμένης μεθοδολογίας⁷⁰,
- β) ἡ ἀρμόζουσα ἔμφασις, πλέον, δέον ὅπως ἐπιδειχθῆι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐνδελεχοῦς ἐξετάσεως ζητημάτων ἐκκλησιολογικῆς καὶ ἠθικῆς ὑφῆς, ὡς καὶ τῶν τοιούτων ποὺ ἀποτελοῦν «*church-dividing issues*»⁷¹. Ἡ στροφὴ αὕτη θεωρεῖται κατὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἀπαραίτητος, οὕτως ὥστε νὰ προστατευτοῦν τὰ θεολογικὰ ἐπιτεύγματα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν καὶ νὰ ἀποτραποῦν ἀνεξέλεγκται ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τινὰς ἀκραίους νεωτερισμούς ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Λουθηρανισμοῦ. Καί,
- γ) παρὰ τὰς ἀπογοητεύσεις, οἱ Ὁρθόδοξοι θεωροῦν ὡς ἰδιαιτέρας σημασίας τὴν συνέχισιν τοῦ Διαλόγου μὲ τοὺς Λουθηρανούς, ἰδίως σήμερον ἐπὶ τῇ βάσει, ὅμως, ἐνὸς κοινῶς διαμορφωθησομένου θεματολογίου ποὺ θὰ ἐπιτρέψῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν πλήρη καὶ εἰς βάθος ἐνασχόλησιν μὲ τὰ ποικίλα θεολογικὰ καὶ λοιπὰ ζητήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν καλλιτέραν ἀνανάκλασιν τοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν διαλεγόμενων Χριστιανικῶν Παραδόσεων⁷².

B. Ἡ 15ῃ Ὀλομέλεια τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἐν Βυττεμβέργῃ Γερμανίας, 31^η Μαΐου - 7^η Ἰουνίου 2011

Ὡς ἤδη ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ 15^η Ὀλομέλεια τῆς Διεθνοῦς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας συνῆλθεν εἰς Βυττεμβέργην Γερμανίας μεταξὺ 31^{ης} Μαΐου καὶ 7^{ης} Ἰουνίου πρὸς προετοιμασίαν Κοινῆς Δηλώσεως ἐπὶ τοῦ θέματος «E.1. Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας: Φύσις καὶ Χαρακτηριστικὰ Γνωρίσματα-Ἰδιότηται αὐτῆς» καὶ «E.2. Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας: Ἡ

70. Ὁ.π., §6.1.

71. Ὁ.π., §6.2.

72. Ὁ.π., §6.3.

Ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας»⁷³. Ἡ ἀναφορά μας εἰς τὸ ἔργον τῆς Ὀλομελείας θὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅσα ἀφοροῦν εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Διαλόγου ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν συμπλήρωσιν 30ετοῦς ἀδιαπτώτου πορείας εἰς τὸν οἰκουμενικὸν στίβον.

Διευκρινιστέον ἐξ ἀρχῆς ὅτι τόσον ἡ σύσκεψις τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τῶν μελῶν τοῦ Διαλόγου (εἰς Βυττεμβέργην) πού, κατὰ τὰ εἰωθότα, λαμβάνει χώρα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ἐκάστης Ὀλομελείας, ὅσον καὶ ἡ Ὀλομέλεια αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἀπετέλεσαν τὸ πεδῖον ἔνθα τὰ πορίσματα τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν ἀρχικῶς ἐμελετήθησαν ἔτι περαιτέρω εἰς ἐνδοορθόδοξον πλαίσιον καί, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν μορφήν καὶ διατύπωσιν, ἐπαρουσιάσθησαν ἐν τέλει πρὸς τοὺς Λουθηρανούς-μέλη τοῦ Διαλόγου.

Κατὰ τὴν σύσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἅπαντα τὰ Ὁρθόδοξα μέλη⁷⁴ ἐνημερώθησαν λεπτομερῶς⁷⁵ περὶ τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου κατὰ τὴν προ-

73. Ἡ Κοινὴ Δήλωσις τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας εὐρίσκεται ἀνηρτημένη ὑπὸ τὸν τίτλον «Common Statement of the 15th Plenary Session of the Lutheran-Orthodox Joint Commission, Lutherstadt Wittenberg, Germany, 31 May-7 June 2011», 02/07/2012, στὴν ὑποεπὴν «Διαχριστιανικαὶ Σχέσεις/Διάλογος μετὰ τῶν Λουθηρανικῶν - Εὐαγγελικῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς ἐπισήμου ἰσοσελίδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου <http://www.ec-patr.org>.

74. Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ ἡ σημαντικὴ ἀνανέωσις εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού συμμετέχουν εἰς τὸν ἐν λόγω Διάλογον, δεδομένου ὅτι διὰ πρώτην φοράν εἰς Ὀλομέλειαν συμμετέσχον οἱ κάτωθι: Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Γεώργιος Σακούρ (Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας), ἀντικαταστήσας τὸν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκπρόσωπον αὐτοῦ Maître Albert Laham, Δρ. Rade Kisić (Πατριαρχεῖον Σερβίας), ἀντικαταστήσας τὸν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκπρόσωπον αὐτοῦ Θεοφίλ. Ἐπίσκοπον Μπάτσκας κ. Εἰρηναῖον, Σεβ. Μητροπολίτης Ταμασοῦ καὶ Ὁρεινῆς κ. Ἡσαΐας (Ἐκκλησία Κύπρου) καὶ Καθ. Νικόλαος Νικολαΐδης (Σύμβουλος τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου). Ἡ Ἀντιπροσωπεία, μάλιστα, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου τυγχάνει ἀναμφιβόλως ἀναβαθμισμένη. Τὸ γεγονός τοῦτο τυγχάνει ἐνδεικτικὸν τῆς σημασίας πού ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἐκκλησία ἀποδίδει πλέον εἰς τοὺς διμερεῖς Θεολογικοὺς Διαλόγους, κατόπιν σχετικῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετεύχθη γενικὴ ἀναδιάρθρωσις τῶν Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν αὐτῆς. Σημειωτέον ὅτι διὰ πρώτην φοράν εἰς Ὀλομέλειαν τοῦ ἐν λόγω Διαλόγου δὲν συμμετέσχον ἐκπρόσωποι ἀπὸ τὰς Ἀυτονόμους Ἐκκλησίας τῆς Φιλανδίας καὶ τῆς Ἑσθονίας, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ 2008 σχετικὴν ἀπόφασιν κατὰ τὴν ἐν Φαναρίῳ Σύναξιν τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

75. Σημειώτεον ὅτι ἡ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ, πέραν ἀπὸ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Διαλόγου, ἡσχολήθη τόσον μὲ τὰς μελλοντικὰς προοπτικὰς ὅσον καὶ μὲ τὴν ἐπιχειρημένην θεματολογίαν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὰς προοπτικὰς αὐτοῦ, ἔντονος ὑπῆρξεν ὁ σκεπτικισμὸς ἁπάντων τῶν Ὁρθοδόξων διὰ τὸν ἀπώτερον στόχον τῶν διεξαγομένων συζητήσεων, καθ' ἣν στιγμὴν διαφαίνεται μᾶλλον δύσκολος ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὁρατῆς ἐνότητος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἰς τὸ μέλλον. Ἡ Ὁρθόδοξος πλευρὰ, ἔχουσα ὡς στερορὰν πυξίδα τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Σαμπεζῦ Γενεύ-

μνημονευθείσαν Διορθόδοξον Διάσκεψιν τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐνδεδεχοῦς συζητήσεως ἐπὶ τῶν πορισμάτων αὐτῆς, τὸ «Κείμενον Ἀξιολογήσεως» τῶν Ἀθηνῶν περὶ τοῦ εἰρημένου Διαλόγου ἔλαβε τὴν ἔγκρισιν πασῶν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς προώθησίν του εἰς τὴν Λουθηρανικὴν πλευρὰν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ὀλομελείας ἐν Βυττεμβέργῃ, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦτο ἔτυχε σχετικῆς ἐπεξεργασίας διὰ τῆς συμπερίληψεως ἐν αὐτῷ τῶν ἀπόψεων τῶν ὡς ἄνω ἐκπροσώπων, οἵτινες δὲν παρέστησαν ἐν Ἀθήναις.

Ἐν συνεχείᾳ, ἡ Μικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπεκεντρώθη εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Διαλόγου. Ἡ Ὀλομέλεια, ἀξιολογήσασα τὴν ἄχρι τοῦδε πορείαν τοῦ Διαλόγου ἐπεσήμανε κατ' ἀρχὴν:

- α) τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως καταλλήλου θεολογικῆς γλώσσης διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν πορισμάτων τοῦ Διαλόγου, καί
- β) τὸ γεγονός ὅτι οἱ σήμερον διεξαγόμενοι διμερεῖς Θεολογικοὶ Διάλογοι δὲν συνδέονται ὀργανικῶς μεταξὺ των, ὡς θὰ ὄφειλε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀποτελοῦν ἀποσπασματικὰ γεγονότα, ἀπομονωμένα πολλάκις ἐκ τῆς ζωῆς τῆς καθόλου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Ὀλομελείας καὶ ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀξιολογήσεως τοῦ εἰρημένου Διαλόγου, οἱ Ὁρθόδοξοι εἰσαγωγικῶς ἐτόνισαν ὅτι ἡ ἀναγκαιότης διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀξιολόγησιν, ὡς, ἄλλωστε, διεφάνη ἤδη κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ΙΔ' Ὀλομελείας τοῦ Διαλόγου εἰς Πάφον Κύπρου τὸ

ης Γ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως (1986), διεκήρυξεν ἐκ νέου τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τῆς διασαλευθείσης, ὡς μὴ ὄφειλε, μυστηριακῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν ἀπώτερον στόχον ἐκάστου διμεροῦς Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν ἐν γένει καὶ μετὰ τῶν Λουθηρανῶν ἐν προκειμένῳ. Ἡ μὴ εὐδόωσις τῆς στοχοθεσίας ταύτης κατὰ τὸ ἐγγὺς ἢ τὸ ἀπώτερον μέλλον θέτει ἀναντιρρήτως τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ὁ ἐν λόγῳ Διάλογος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τεθῆ εἰς νέας βάσεις, ἀμιγῶς ἀκαδημαϊκῆς - θεολογικῆς, ἀνευ οὐδεμιᾶς προοπτικῆς δι' ἐπ' ἀνένωσιν τῶν δύο Χριστιανικῶν Παραδόσεων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μελλοντικὴν θεματολογίαν τοῦ Διαλόγου, κατὰ τὴν σύσκεψιν τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς ἐπροτάθη ἡ ἐξέτασις τοῦ θέματος τῆς Ἱερωσύνης καὶ τῶν συναφῶν περὶ τοῦ θέματος πτυχῶν ποῦ ἄπτονται τῆς «χειροτονίας» τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ὁμοφυλοφίλων, δεδομένου ὅτι τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐζητήσθη ἐνδεδεχῶς καὶ ἐπισταμένως κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἐξαετίαν (2005-2011), διὰ τῆς ἀφιερώσεως, πρὸς τοῦτο, τριῶν συναπτῶν Ὀλομελειῶν καὶ τεσσάρων Προπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 843 καὶ ἡμερομ. 9 Ἰουνίου 2011, περὶ τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας...», σ. 6-7.

2008, ἐδράζεται εἰς τὴν ἐν γένει προβληματικὴν σχετικῶς πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Διαλόγου, ὅτι δηλαδή οὗτος τείνει νὰ ἀποκτήσῃ ἀποκλειστικῶς θεωρητικὸν - ἀκαδημαϊκὸν περιεχόμενον, χωρὶς νὰ προσδίδεται ἡ ἀπαιτούμενη ἔμφασις εἰς τὴν συζήτησιν φλεγόντων θεμάτων ἅτινα, κατὰ κανόνα, ἀποτελοῦν ἐμπόδια πρὸς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν (*church-dividing issues*). Τοιοῦτοτρόπως, ὁ στόχος τῆς ἐπιτεύξεως τῆς πλήρους καὶ ὁρατῆς ἐνότητος παραμένει ἀνέφικτος, λόγω τῆς ὑπάρξεως, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ πλουραλιστικῶν θέσεων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Λουθηρανισμοῦ ὡς πρὸς τὰ προαπαιτούμενα διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας.

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μελλοντικὴν πορείαν τοῦ ἐν λόγω Διαλόγου⁷⁶, οἱ Ὁρθόδοξοι, ἔχοντες ὑπ’ ὄψιν τὰς πολλαπλὰς ριζικὰς μετεξελίξεις εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θεολογίαν τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, θεωροῦν ὅτι αἱ μελλοντικαὶ ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις ἐπὶ τῶν ἐξετασθησομένων θεμάτων δέον ὅπως ἀντανακλοῦν τὴν σημερινὴν κατάστασιν μὲ ὅλας τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθούσας ἐξελίξεις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ πρακτικὴν τῶν Λουθηρανῶν, ὡς π.χ. τὴν ἀποδοχὴν τῆς «χειροτονίας» τῶν γυναικῶν, τὴν ὁμοφυλοφιλίαν κ.ἄ.

Ἐν τῷ πλασιῳ τούτῳ, ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἡ παρουσίασις τοῦ Κειμένου τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «*An Inter-Orthodox Evaluation of the Dialogue (1981-2011)*» σχετικῶς πρὸς τὰς προαναφερθείσας πτυχὰς πού ἄπτονται τῆς ἀξιολογήσεως τοῦ Διαλόγου (βλ. ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω). Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὡς ἄνω Κεί-

76. Σημειωτέον ὅτι, μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐνασχολήσεως τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος Θεολογικοῦ Διαλόγου μὲ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας (Βυττεμβέργη 2011), ἓνα νέον κεφάλαιον πού ἀφορᾷ εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης εὐρίσκεται ὑπὸ μελέτην καὶ ἐξέτασιν ἐν τοῖς πλασιῳς λειτουργίας τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἦδη, ἡ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Διαλόγου συνήλθεν εἰς Λονδίνον μεταξὺ 5^{ης} καὶ 10^{ης} Μαΐου 2012, ἡ ὁποία ἡσχολήθη μὲ τὸ θέμα: «The Understanding of Ministry/Priesthood in the light of Holy Scriptures and the early Church». Κατὰ τὴν ἐπομένην συνάντησιν (24-29 Μαΐου 2013), ἡ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ὑποεπὶ τὴν ἀ: «the Lutheran understanding of Ministry/Priesthood during the period of the Reformation» and b) «apostolic succession and ordination from a historical, patristic and canonical point of view». “Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον συγκλήσεως τῆς ἐπομένης, 16^{ης}, Ὁλομελείας τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Θεολογικοῦ Διαλόγου, αὕτη ἀναμένεται νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ἔτος 2014 καὶ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰ προμνημονευθέντα ζητήματα πού ἄπτονται τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης. Περισσότερα βλ. στό: «Preparatory Meeting for the 16th Session of the Lutheran-Orthodox Joint Commission, London, Great Britain, 5-10 May 2012, COMMUNIQUE», 03/07/2012, στήν ἴστοσελίδα www.ec-patr.org.

μενον προϋξένησεν δυσφορίαν καὶ ἀμυχανίαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Λουθηρανικῆς πλευρᾶς λόγῳ, προφανῶς, τῆς δυσκολίας ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ Λουθηρανοὶ εἰς τὴν δικαιολόγησιν πρακτικῶν ποὺ ἀφίστανται ἐκ τῆς κοινῆς Χριστιανικῆς Παραδόσεως τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ὡς π.χ. ἡ «χειροτονία» τῶν γυναικῶν καὶ ἡ ἐπευλόγησις «γάμων» μεταξὺ ἀτόμων τοῦ ἰδίου φύλου. Περὶ τῶν ὡς ἄνω, μάλιστα, σημείων διαφοροποιήσεως, ἡ Ὁρθόδοξος πλευρὰ ἐζήτησεν ἐπίσημον ἐνημέρωσιν ὑπὸ τῶν συνομιλητῶν περὶ τῆς ἰσχυροῦσης καταστάσεως εἰς τὸν Λουθηρανικὸν κόσμον, ὅπερ εὐσχήμῳ καὶ ἀπέφυγον νὰ πράξουν οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Λουθηρανικῆς ἀντιπροσωπείας⁷⁷. Ἐπίσης, ἐζητήθη ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἢ κοινοποιήσις, πρὸς πάσας τὰς Λουθηρανικὰς Ἐκκλησίας, τῆς ἀνησυχίας τῶν Ὁρθοδόξων διὰ τὰς νεωτεριστικὰς τάσεις ποὺ ἐφαρμόζονται εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν περὶ τῶν ὡς ἄνω θεμάτων καὶ τὰς ἐπιπτώσεις ποὺ δύνανται νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὴν πορείαν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐνότητος μεταξὺ τῶν δύο Χριστιανικῶν Παραδόσεων⁷⁸.

77. Ἀξίζει νὰ λεχθῆ ὅτι κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 2012 συνετελέσθη ἀλλαγὴ ἡγεσίας τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Λουθηρανικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς τὸν ἐν λόγω Διάλογον. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀποχωρήσαντος Λουθηρανοῦ Συμπροέδρου κ. Donald McCoid ἐποθετήθη, κατόπιν σχετικῆς ἀποφάσεως τοῦ συγκληθέντος, μεταξὺ 15^{ης} καὶ 20^{ης} Ἰουνίου εἰς Bogota Κολομβίας, Συμβουλίου (Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς) τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, ὁ ἐπὶ τιμῇ Ἐπίσκοπος κ. Christoph Klein ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ὁμολογίας τοῦ Ausburg τῆς Ρουμανίας, ὅστις διδάσκει συστηματικὴν Θεολογίαν εἰς τὸ ἐν Σιμπίου Προτεσταντικὸν Θεολογικὸν Ἰνστιτούτον. Σημειωτέον ὅτι ὁ προμνημονευθεὶς, γερμανοτραφῆς, τυγχάνει ἀπὸ τοῦ 2003 ἐκ τῶν Ἀντιπροέδρων τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, ὑπεύθυνος διὰ τὴν Κεντρικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, διατελέσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1985-1990 μέλος τῶν Ἐπιτροπῶν «Πίστις καὶ Τάξις» καὶ «Ἱεραποστολὴ καὶ Εὐαγγελισμὸς εἰς τὸν Κόσμον» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Συμπροέδρου, ὡς καὶ εἰς ἐκείνην τοῦ Λουθηρανοῦ Γραμματέως εἰς τὸν παρόντα Διάλογον, κατόπιν τῆς ἀναλήψεως τῆς θέσεως ταύτης ὑπὸ τῆς γνωστῆς εἰς τοὺς οἰκουμενικοὺς κύκλους φιλλανδέζας θεολόγου κ. Hintikka Kaisamari, θέτει ἐκ τῶν πραγμάτων τὸ ζήτημα τῆς ὁμαλῆς συνεχίσεως τοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς. Καὶ τοῦτο καθὼς τυγχάνει ζητούμενον κατὰ πόσον ἀμφοτέροι, ὁ νέος Λουθηρανὸς Συμπρόεδρος καὶ ἡ νέα Γραμματεὺς, ὡς νεοδιορισθέντες, δύνανται νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰ καθήκοντά των ἀγνοοῦντες, ὡς εἰκόσ, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ ἥδη ἐπιτελεσθὲν θεολογικὸν ἔργον ποὺ κατὰ τὸ ἐγγὺς παρελθὸν ἐπετεύχθη ἐν τοῖς πλαισίοις δράσεως τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ μάλιστα εἰς μίαν τόσον κρίσιμον, λόγῳ θεματολογίας, στιγμὴν διὰ τὸ μέλλον τοῦ Διαλόγου.

78. «15th Session of the Lutheran-Orthodox Joint Commission, Lutherstadt Wittenberg, Germany, 31 May-7 June 2011, COMMUNIQUE», σ. 3, 02/07/2012, σὴν ὑποενοτήτα «Διαχριστιανικαὶ Σχέσεις/Διάλογος μετὰ τῶν Λουθηρανικῶν - Εὐαγγελικῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς ἐπισήμου ἰσοσελίδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου <http://www.ec-patr.org>.

Ἡ Λουθηρανική πλευρά, ἀπαντητικῶς καὶ ἐν τῷ πλαίσιῳ ἀξιολογήσεως τοῦ Διαλόγου, ἐπαρουσίασε δύο κείμενα, ἅτινα ἐπιγράφονται ὡς ἑξῆς: α) «30 years of Lutheran-Orthodox Dialogue: A Lutheran Evaluation, Institute for Ecumenical Research, Strasburg, France» (Rev. Dr Sarah Hinlicky Wilson), καὶ β) «30 years of Lutheran-Orthodox Dialogue. A Lutheran Evaluation: Methodology in the Lutheran - Orthodox Joint Commission» (Prof. Risto Saarinen).

Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα ἐπισημαίνονται, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι:

- α) ἡ διάδοσις τῶν Κοινῶν Δηλώσεων τοῦ Διαλόγου εἰς τὰς κατὰ τόπους Λουθηρανικὰς Ἐκκλησίας ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν τελευταίων πρὸς τὸ ἐκάστοτε ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα⁷⁹,
- β) τὸ ζήτημα τῆς Ἱερωσύνης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας καὶ τῆς αὐθεντίας εἰς τὴν Διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας δέον ὅπως ἐξετασθῆ προσεχῶς ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς⁸⁰,
- γ) ἡ ἐφαρμοζομένη μέθοδος παραγωγῆς τῶν Κοινῶν Δηλώσεων, μέσω τῆς ἐργασίας πρὸς τοῦτο μιᾶς μικρᾶς ομάδος (*drafting group*) κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ὀλομελείας, δὲν προσφέρεται διὰ τὸν καταρτισμὸν μακροσκελῶν καὶ ἐπιστημονικῶς τεκμηριωμένων κειμένων, ὡς π.χ. συμβαίνει μὲ τοὺς διμερεῖς διαλόγους μεταξὺ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας ἢ μεταξὺ τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐνθα πρὸ τῆς συγκλήσεως ἐκάστης Ὀλομελείας προηγεῖται ἡ σύνταξις ἐκτενοῦς κοινῶν κειμένου ἐργασίας ὑπὸ εἰδικῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς⁸¹,
- δ) τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται αἱ Κοινὰ Δηλώσεις τυγχάνει μείζονος σπουδαιότητος, δεδομένου ὅτι αἱ πλέον σημαντικαὶ θεολογικαὶ συγκλίσεις μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἔχουν ὡς βᾶσιν τὴν Ἁγίαν Γραφήν⁸², καὶ

79. WILSON S. H., «30 years of Lutheran-Orthodox Dialogue: A Lutheran Evaluation», σ. 11 (κείμενον ἐργασίας τῆς ἐν Βυττεμβέργῃ ΙΕ' Ὀλομελείας, ἀνέκδοτον).

80. Ὁ.π., σ. 12.

81. SAARINEN R., «30 years of Lutheran-Orthodox Dialogue. A Lutheran Evaluation: Methodology in the Lutheran - Orthodox Joint Commission», σ. 1 (κείμενον ἐργασίας τῆς ἐν Βυττεμβέργῃ ΙΕ' Ὀλομελείας, ἀνέκδοτον).

82. Ὁ.π.

ε) Ἡ λειτουργικότητα τῆς σήμερον ἀκολουθουμένης μεθόδου καταγραφῆς τῶν Κοινῶν Δηλώσεων («*differentiated consensus*»)⁸³ δέον ὅπως ἐπανεξετασθῆ ἔν σχέσει, πάντοτε, πρὸς τὸ ποιητικὸν σκέλος αὐτῶν⁸⁴.

Κατόπιν ἐνδελεχοῦς συζητήσεως ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω σημείων ἀξιολογήσεως τοῦ Διαλόγου, ὑπεγραμμίσθη ἀπὸ κοινοῦ ἡ ἀνάγκη ὅπως ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ μελετήσῃ εἰς βάθος:

- α) τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται διαφοροποίησις καὶ διάστασις ἀπόψεων μεταξὺ τῶν ἐμπλεκόμενων Χριστιανικῶν Παραδόσεων, καὶ
- β) τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν προκειμένῳ ἀπόψεων τῶν δύο Παραδόσεων καὶ τοῦ καθορισμοῦ ἀμέσων καὶ μακροπροθέσμων στόχων εἰς τὴν ἀναζήτησιν ταύτης. Ὡς βήματα⁸⁵, ἅτινα θὰ πρέπει νὰ λάβῃ ἡ Ἐπιτροπὴ εἰς τὸ μέλλον σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν, θεωροῦνται τὰ ἑξῆς:
 - 1) ἡ διασπορὰ καὶ διάδοσις τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Διαλόγου διὰ καταλλήλων ἐκδόσεων τῶν πορισμάτων αὐτοῦ καὶ ἀνάρτησιν τῶν κειμένων εἰς σχετικὰς ἰστοσελίδας τοῦ διαδικτύου,
 - 2) ἡ κατὰ τὰς μελλοντικὰς συναντήσεις παροχὴ πληροφοριῶν ἐκατέρωθεν διὰ σχετικῆς ἐκθέσεως περὶ τῆς διαδικασίας προσλήψεως τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου εἰς ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας,
 - 3) ἡ σύνταξις κειμένων πρὸς ἀξιολόγησιν τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐπιτευχθέντος ἔργου μὲ ταυτόχρονον συσχετισμὸν τούτου πρὸς τὰ ἐπιτεύγματα ἐτέρων Διαλόγων, εἰς τοὺς ὁποίους συμμετέχουν αἱ διαλεγόμεναι Ἐκκλησίαι,
 - 4) ἡ ἐνασχόλησις τοῦ Διαλόγου οὐ μόνον μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀκραιφνῶν θεολογικῶν ζητημάτων ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν θεώρησιν τῆς ἐκκλησιακῆς (*ecclesial*)⁸⁶ σημασίας αὐτῶν, καὶ

83. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: α) τὴν ἀπὸ κοινοῦ μεταξὺ τῶν διαλεγόμενων μερῶν καταγραφὴν τινῶν θέσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων δύνανται νὰ συμφωνήσουν καὶ β) τὴν κατόπιν τῆς προαναφερθείσης κοινῆς καταγραφῆς παράθεσιν τῶν διαφορῶν ἐπὶ τῶν συζητουμένων θεματικῶν διὰ τῆς χρήσεως κειμένων παραγράφων, εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ὁποίων ἀναφέρεται ὁ φορέυς-προβλεπὺς τῆς σημειουμένης θέσεως.

84. SAARINEN R., «30 years of Lutheran-Orthodox Dialogue. A Lutheran Evaluation: Methodology in the Lutheran - Orthodox Joint Commission», σ. 2.

85. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 843 καὶ ἡμερομ. 9 Ἰουνίου 2011, περὶ τῆς 15^{ης} Ὀλομελείας...», σ. 28-29.

86. Βλ. ZIZIULAS J. (Metropolitan of Pergamon), «The Self-understanding of the Orthodox

5) ἡ ἐπισταμένη ἐνασχόλησις μὲ τὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα συνεχίζουσι νὰ κρατοῦν διηρημένους τὰς Ἐκκλησίας.

Γ. Συμπεράσματα

Ἡ Ὁρθόδοξος ἀξιολόγησις περὶ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐπιτελεσθέντος ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξε συγκεκριμένη καὶ πλήρης κατὰ τὸ δυνατόν, καρπὸς συλλογικῆς ἐργασίας καὶ συμπνευματισμοῦ, ὅπερ ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῆ ἄνευ μιᾶς ἐπὶ τούτῳ συναντήσεως ἐκπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς αὕτη ἐπραγματοποιήθη ἐγκαίρως κατὰ τὴν Διορθόδοξον Διάσκεψιν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο, μάλιστα, ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων μελῶν ὡς μία προσπάθεια τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν συνόλῳ, ὑπὸ τὴν πρωτόβουλον μέριμναν καὶ τὴν συντονιστικὴν ἐνέργειαν τοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρόνου, νὰ καταρτίσῃ τὴν θέσιν τῆς ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ ἐν λόγῳ Διαλόγου κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ ἐπιμελημένον, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ προχειροῦ καὶ τὴν ὑστάτην ὥραν, ὡς, ἄλλωστε, συμβαίνει ἐνίοτε εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις. Καὶ τοῦτο μάλιστα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρᾶξιν πού ἠκολουθήθη ὑπὸ τῶν Λουθηρανῶν, οἵτινες προέβησαν εἰς μίαν ἐπιφανειακὴν καὶ προσωποπαγῆ προσέγγισιν τοῦ ζητήματος τῆς ἀξιολογήσεως, βασισθεΐσης, ὡς ἦδη ἐλέχθη, εἰς δύο κείμενα ἐπιλεγμένων μελῶν τῆς Λουθηρανικῆς Ἀντιπροσωπείας, περὶ τῶν ὁποίων κειμένων ἀμφίβολον ἐὰν ἔσχον γνῶσιν πρὸς τῆς Ὀλομελείας ἐν Βυττεμβέργῃ καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη αὐτῶν.

Πεποίθησις τῆς Ὁρθοδόξου πλευρᾶς τυγχάνει τὸ ὅτι, ἡ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία δέον ὅπως ἐγκαινιάσῃ ἀμέσως Διάλογον μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ νέας βάσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγκαταλείπουσα τὸ πλαίσιον τῆς πολεμικῆς πρὸς τὴν λατινικὴν Θεολογίαν καὶ ἐπιχειροῦσα ἄνοιγμα πρὸς τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν καὶ τοὺς Πατέρας τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπερβαίνουσα τὴν μονομερῆ ἀναφορά, δι' ἀποκλειστικῶν παραπομπῶν, εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὸν ἰδρυτὴν αὐτῆς Λούθηρον, καὶ ἀγνοοῦσα τὰς Πατερικὰς πηγὰς, ὡς, ἄλλωστε, συμβαίνει ἄχρι τοῦδε κατὰ τὴν παρουσίαν τῶν θέσεων αὐτῆς εἰς τὸν ἐν λόγῳ Διάλογον.

and Their Participation in the Ecumenical Movement», 12/07/2012, στήν ἰστοσελίδα http://www.orthodoxresearchinstitute.org/articles/ecumenical/john_selfunderstanding_ecumenical.htm.

Πλέον συγκεκριμένως, ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῆς Διορθοδόξου Διασκέψεως τῶν Ἀθηνῶν ἐτονίσθη, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἀνάγκη ὅπως α) ἐπαναπροσδιορισθῆ ἡ χρησιμοποιουμένη μεθοδολογία, β) δοθῆ ἡ ἀρμόζουσα ἔμφασις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐνδελεχοῦς ἐξετάσεως ζητημάτων ἐκκλησιολογικῆς καὶ ἠθικῆς ὑφῆς, ὡς καὶ τῶν τοιούτων πού ἀποτελοῦν «church-dividing issues» καὶ γ) συνεχισθῆ ὁ Διάλογος μὲ τοὺς Λουθηρανούς καθὼς τὰ Ὁρθόδοξα μέλη, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Διμερεῖς Διαλόγους, εἶναι δεσμευμένα βάσει τῶν ὄσων ἐκαθορίσθησαν σχετικῶς ὑπὸ τῆς ἐν Σαμπεζῦ Γενεύης Γ΄ Πανορθοδόξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως τὸ 1986⁸⁷, ἐπὶ τῇ βάσει, ὅμως, ἐνὸς κοινῶς διαμορφωθησομένου θεματολογίου πού θὰ ἐπιτρέψῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν πλήρη καὶ εἰς βάθος ἐνασχόλησιν μὲ τὰ ποικίλα θεολογικὰ καὶ λοιπὰ ζητήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν καλλιτέραν ἀντανάκλασιν τοῦ ἔργου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν διαλεγόμενων Χριστιανικῶν Παραδόσεων.

Πρὸς τοῦτοις, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ τὰ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Βυττεμβέργῃ ΙΕ΄ Ὀλομελείας τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ἀναδυθέντα σημεῖα, ἥτοι, ἡ ἔμφασις πού δέον νὰ ἐπιδειχθῆ πρὸς α) τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν προκειμένῳ ἀπόψεων τῶν δύο Παραδόσεων καὶ τοῦ καθορισμοῦ ἀμέσων καὶ μακροπροθέσμων στόχων εἰς τὴν ἀναζήτησιν ταύτης καὶ β) τὴν ἐνασχόλησιν τοῦ Διαλόγου οὐ μόνον μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀκραιοφών θεολογικῶν ζητημάτων ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν θεώρησιν τῆς ἐκκλησιακῆς (ecclesial) σημασίας αὐτῶν.

Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας ἐξελίσεται μὲ πολὺ ἀργούς, πλὴν ὅπως σταθεροὺς ρυθμούς. Ἡ ἤδη ἀρξαμένη, ἐν τοῦτοις, ἐνασχόλησις τοῦ Διαλόγου μὲ ἀκανθώδη ζητήματα, ὡς τὸ «Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης» (*The Ordained Ministry*) ἐν γένει καὶ δὴ τῆς «χειροτονίας» τῶν γυναικῶν (*The Ordination of Women*), δύναται νὰ ἐπιφέρῃ μείζονας ἐπιπλοκάς μελλοντικῶς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Διαλόγου, καὶ δὴ πρὸς τὴν πορείαν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς μυστηριακῆς ἐνώσεως μετὰ τῶν ἐν λόγῳ Χριστιανικῶν Παραδόσεων.

Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν ἐπετειακὴν ἔκδοσιν τοῦ συνόλου τῶν πορισμάτων τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως 30ετίας κατὰ τὸ ἔτος 2011

87. MEIMARIS T., «The Common Orthodox Position on the Ecumenical Movement taken by the Third Pan-Orthodox Preconciliar Conference at Chambésy (1986)», στί: *The Ecumenical Movement in the Agenda of the Holy and Great Council of the Orthodox Church*, σ. 68-74.

ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αὕτη ἀναμένεται νὰ πραγματοποιηθῇ ἀνυπερθέτως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς ἐν Βρατισλάβα Σλοβακίας ΙΓ' Ὀλομελείας (2006)⁸⁸. Ἡ ἔκδοσις αὕτη, ἣτις ἀναμένεται νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς 16^{ης} Ὀλομελείας τὸ 2014, θὰ περιλαμβάνῃ, πέραν τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς, γαλλικὴν καὶ ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῶν Κοινῶν Δηλώσεων τῆς διαρρυσάσης 30ετίας, συμβάλλουσα εἰς τὴν διάδοσιν συνόλου τοῦ θεολογικοῦ ἔργου ποὺ ἐπετελέσθη ἐν τοῖς πλαισίοις λειτουργίας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν περίοδον.

88. «Ἐκθεσις Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 53 καὶ ἡμερομ. 29 Δεκεμβρίου 2006, περὶ τῆς ΙΓ' Ὀλομελείας τῆς Μικτῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, Βρατισλάβα, Σλοβακία 3-9 Νοεμβρίου 2006», σ. 3-4 (ἀνέκδοτος).